

Reëel communisme of basisinkomen?

Tegen het utopisch denken van Philippe Van Parijs,... Karl Marx en Lenin

Guy Quintelier

Is het basisinkomen een noodzakelijke stap naar een betere maatschappij? Philippe Van Parijs (1), die prof is in de economische en sociale ethika aan de Universit  Catholique de Louvain, meent van wel. Zijn voorstellen gaan echter voorbij aan een grondvoorwaarde van het menselijk bestaan. Ze zijn ook sociaal onaanvaardbaar, economisch en politiek niet haalbaar, en dit zowel in een kapitalistische als niet-kapitalistische maatschappij. Moet er trouwens geen duidelijk onderscheid gemaakt worden tussen een reëel en een utopisch communisme?

1. Produktiedwang uit levensnoodzaak en kapitalistische produktiedwang

De meeste mensen moeten gedurende een groot deel van hun leven werken om in hun levensonderhoud te voorzien. Volgens Sigmund Freud stond de dwang tot werken die door de materiële nood wordt opgelegd, mede aan de wieg van de menselijke beschaving (2). Deze dwang tot arbeid behoort ook volgens Karl Marx tot de noodzakelijke levensvoorwaarden van de mensen. Na een grondige analyse van het arbeidsproces komt hij tot volgend besluit: "Het arbeidsproces, zoals we dit in zijn eenvoudige en abstracte factoren hebben ontbonden, is een doelmatige activiteit om te komen tot vervaardiging van gebruikswaarden, aanpassing van het natuurlijke aan de menselijke behoeften, algemene voorwaarde voor de stofwisseling tussen mens en natuur, eeuwige en natuurlijke voorwaarde van het menselijk leven en daardoor onafhankelijk van iedere vorm van dit leven, sterker nog: aan alle maatschappelijke vormen gemeen." (Karl Marx, 1867, S. 198. Nederlandse vertaling, p. 121) Mensen zijn dus uit levensnoodzaak verplicht tot produceren, d.w.z. tot het zodanig wijzigen van gedeelten van de natuur dat ze

kunnen dienen ter bevrediging van menselijke behoeften en het behoud van het menselijk leven (3). Door deze produktiedwang uit levensnoodzaak (4) zijn de mensen noodzakelijk wezens die economisch moeten handelen. Aan het menselijk bestaan ligt dan ook een economisch principe ten grondslag, namelijk het economisch grondprincipe dat stelt dat de mensen noodzakelijk de natuur moeten wijzigen, indien ze willen voortbestaan (5).

Deze economische produktiedwang uit levensnoodzaak - wat men ook het materieel economische grondprincipe kan noemen - verschilt van de politieke produktiedwang (6), die bestaat in het feit dat mensen andere mensen verplichten tot de levensnoodzakelijke productie die nodig is ter bevrediging van een gedeelte van hun behoeften. Daar niet alle mensen om fysieke of psychische redenen werkbekwaam zijn, bestaat er, naast een niet-noodzakelijke, ook een noodzakelijke politieke produktiedwang. Zo moeten werkbekwame mensen werken voor kinderen, ouderen van dagen, mentaal of fysiek gehandicapten, zieken, en andere werkonbekwame (7) mensen. Mensen, die noodzakelijk groepswezens zijn, moeten voor hun voortbestaan een beroep doen op de producten van de arbeid, of de arbeid zelf, van andere mensen. Een deel van de noodzakelijke politieke produktiedwang bestaat er dan ook in dat men daarop maar een beroep kan doen, wanneer men zelf producten van de eigen arbeid, of de eigen arbeid zelf, in ruil aanbiedt.

Niet-noodzakelijke produktiedwang bestaat erin dat mensen tegen hun wil verplicht worden tot arbeid, waarvoor ze zelf niets in ruil krijgen (8). Arbeid ter bevrediging van de behoeften van werkbekwame maar werkonwillige personen behoort hier zeker toe. Een kenmerk van deze niet-noodzakelijke produktiedwang is dat het om arbeid gaat waarvan de uitvoerders de doelstelling niet zelf mede bepalen en waarvan ze dikwijls het nut niet meer inzien. Elke vorm van niet-noodzakelijke produktiedwang is een vorm van uitbuiting (9) op economisch vlak.

Kapitalistische produktiedwang *is* een vorm van niet-noodzakelijke produktiedwang (10): mensen worden verplicht om onder kapitalistische produktieverhoudingen te werken. De arbeiders zijn verworpen tot arbeidskrachten die zoals andere produktiemiddelen worden ingezet binnen een produktieproces waarvan ze de doelstellingen zelf niet bepalen. Daar mensen niet beschikken over de middelen om in hun levensonderhoud te voorzien, worden ze verplicht tot meerarbeid die niet bijdraagt tot hun levensonderhoud of het levensonderhoud van werkonbekwame mensen (11). Uitbuiting op economisch vlak grijpt dus ook plaats wanneer een werkbekwaam iemand de produktie-

dwang die noodzakelijk is voor zijn (12) voortbestaan, doorschuift naar andere mensen, zonder daarvoor zelf iets in de plaats te stellen (13).

Zoals elke andere niet-noodzakelijke politieke produktiedwang kan ook de kapitalistische produktiedwang (14) maar opgelegd worden doordat de produktiedwang als levensnoodzaak (15) bestaat. Doordat mensen fysiek-lichamelijk kwetsbaar zijn, kan het kapitalisme haar produktiedwang opleggen (16). Doordat mensen voor hun voortbestaan moeten produceren en ze niet beschikken over de daarvoor nodige produktiemiddelen, worden ze wel uit levensnoodzaak verplicht hun arbeidskracht te verkopen op de kapitalistische arbeidsmarkt. Wanneer mensen, voor hun voortbestaan en het voortbestaan van de werkonbekwamen waarmee ze zich verbonden voelen, niet tot arbeid zouden verplicht zijn, is er geen enkele levensnoodzakelijke reden waarom zij zouden werken.

De produktiedwang uit levensnoodzaak is niet alleen noodzakelijk, maar ze is als specifiek menselijke arbeid volgens Karl Marx ook lastig. De mens die op een menselijke manier werkt brengt niet alleen een vormverandering in het natuurlijke tot stand, "hij realiseert in het natuurlijke tevens zijn doel, een doel dat hij kent, dat als een wet de aard en de wijze van zijn handelen bepaalt en waaraan hij zijn wil moet onderwerpen. En deze onderwerping is niet een op zichzelf staande handeling. Behalve de inspanning van de organen die werken, is voor de gehele duur van de arbeid de aanwezigheid van de doelbewuste wil - die zich als oplettendheid manifesteert - nodig en dit des te meer naarmate die arbeid door zijn inhoud en door de wijze van uitvoering de arbeider minder boeit, hij dus minder van die arbeid geniet als spel van zijn eigen lichamelijke en geestelijke krachten." (Karl Marx, 1867, S. 193; pp. 1 16-117) Marx definieert specifiek menselijke arbeid als gericht op een op voorhand, door de mens ideëel gesteld doel. (ibidem) Volgens Marx geldt dus hoe menselijker, hoe doelgerichter arbeid is, hoe lastiger hij is. Anders heeft men gewoon spel, dat natuurlijk na een tijd ook lastig en vervelend wordt omwille van de geestelijke en lichamelijke vermoeidheid, maar niet omwille van de doelgerichtheid ervan.

Philippe Van Parijs keert zich in naam van zijn ideaal - reële vrijheid voor iedereen - tegen elke vorm van dwang (17). Hij wil bijgevolg ook elke vorm van lastige arbeid ("toil", "drudgery"), ja zelfs elke vorm van werk, afschaffen (18). Hij vernietigt daarbij echter, in naam van een zogenaamde reële vrijheid, al het menselijke (19). Reële vrijheid is, evenals de formele vrijheid, volgens Van Parijs tegengesteld aan elke vorm van dwang (20). Elke beperking wordt

blijkbaar als dwang opgevat (21). Reële vrijheid staat dan wel in tegenstelling met elke voorwaarde van het menselijk bestaan, want voorwaarden zijn beperkingen. Het opheffen van elke vorm van dwang houdt dus mede het opheffen van elke voorwaarde van het menselijk bestaan in. Reële vrijheid is het einde van elk menselijk bestaan.

Voor zijn voorstellen beroept Philippe Van Parijs zich op het aliëneringsbegrip dat de 'jonge' Marx in de zogenaamde Parijse Manuscripten heeft uitgewerkt. Daarin stelt Marx - in tegenstelling tot wat hij later in het vijfde hoofdstuk van het eerste boek van "Het Kapitaal" zal beweren - dat de vervreemding van de arbeid onder andere hierin bestaat "dat de arbeid voor de arbeider iets *uiterlijks* is, dat niet tot zijn wezen behoort; dat hij in zijn arbeid zichzelf niet bevestigt, maar ontkent, zich niet gelukkig voelt, maar ongelukkig, zijn fysieke en geestelijke energie niet op een vrije manier ontplooit, maar zijn fysieke natuur afmat en zijn geesteskracht uitput. Daarom voelt de arbeider zich alleen buiten zijn arbeid zichzelf, maar in het productieproces van zichzelf losgescheurd. Hij is bij zichzelf als hij niet werkt, en wanneer hij werkt is hij niet bij zichzelf. Daarom is zijn arbeid niet vrijwillig, maar gedwongen, het is *dwangarbeid*." (22) Marx beschrijft hier echter de arbeid onder kapitalistische produktieverhoudingen (23) en niet de menselijke arbeid als zodanig. Voor Philippe Van Parijs bevat reële vrijheid voor iedereen ook de afschaffing van elke vorm van produktiedwang, afschaffing van 'aliënering' zoals de 'jonge' Marx het opvatte. Voor de 'oude' Marx is behoeftebevrediging, buiten de arbeid zelf, het doel van menselijke arbeid (24). De 'ouwe Moor' zou, als hij zijn standpunt uit het vijfde hoofdstuk van het eerste boek van 'Het Kapitaal' blijft verdedigen, niet meer over vervreemding of aliënering spreken, wanneer men werkt voor het bevredigen van een behoefte buiten de arbeid zelf. Het opheffen van de aliënering kan niet het invoeren van het werken ter wille van het werken betekenen, daar het produceren ter wille van het produceren het grondkenmerk van het kapitalisme is (25).

2. *Reëel of utopisch communisme?*

Philippe Van Parijs (26) maakt, met een verwijzing naar Marx' *Kritiek op het programma van Gotha*, een onderscheid tussen socialisme en communisme: "De term 'socialisme' slaat hier op wat door Marx in zijn *Kritiek op het programma van Gotha* de lagere fase van het communisme wordt genoemd. Het verwijst naar een maatschappij waarin de arbeiders de produktiemiddelen collectief bezitten - en waarin zij dus collectief besluiten waarvoor deze

gebruikt moeten worden en hoe het voortgebrachte produkt gedistribueerd moet worden, namelijk volgens het principe: 'Aan elk volgens zijn arbeid'. 'Communisme', anderzijds, verwijst naar de hogere fase van het communisme zoals het gekarakteriseerd wordt in de *Kritiek op het programma van Gotha*. Het wordt omschreven door het distributieprincipe: 'Van elk volgens zijn bekwaamheden, aan elk volgens zijn behoeften' - wat tenminste inhoudt dat het sociaal produkt gedistribueerd wordt op zo'n manier 1. dat op voldoende wijze in de basisbehoeften van elkeen wordt voorzien, en 2. dat het deel van elk individu volledig onafhankelijk is van zijn of haar (vrijwillig geleverde) arbeidsbijdrage. (...) Socialisme, zoals het bepaald wordt, houdt in dat 'uitbuiting' wordt afgeschaft - de arbeiders eigenen zich het geheel van het sociale produkt toe, terwijl communisme, zoals het bepaald wordt, inhoudt dat 'vervreemding' wordt afgeschaft - een aanzet tot produktieve activiteiten hoeft niet langer door externe beloningen gegeven worden." (Van Parijs, 1993, p. 156; cursivering door Van Parijs) De naamgeving door Philippe Van Parijs komt niet overeen met Marx' naamgeving: Marx heeft het over twee fasen van het communisme. Niet alleen beklemtoonde Marx daarmee de chronologische volgorde - geen tweede fase zonder een voorafgaande eerste fase -, maar wou hij vermoedelijk niet meer het woord socialisme gebruiken, om het onderscheid tussen zijn voorstellen en de sociaal-democratische voorstellen van het door hem bekritiseerde Gotha-programma te benadrukken. Het lijkt me beter, om ook nog andere, nader te specificeren redenen dan die van Marx, te spreken over reëel communisme en utopisch communisme. Het reële communisme wil een einde stellen aan de uitbuiting. Het utopische communisme wil elke vorm van produktiedwang, en dus ook de noodzakelijke produktiedwang, afschaffen. Het utopische communisme wil een einde stellen aan de 'aliënatie' zoals ze door Philippe Van Parijs en de 'jonge' Marx werd omschreven. Het utopisch communistisch ideaal, dat overeenkomt met Marx' tweede fase, moet onderscheiden worden van een reëel communistisch ideaal dat een einde wil stellen aan de uitbuiting van mensen.

Welke vorm van communisme is nastrevenswaardig? Een utopisch communisme dat de mensen tracht te bevrijden van elke produktiedwang, of een reëel communisme dat elke vorm van uitbuiting tracht uit te sluiten? Tussen beide vormen van communisme is er een duidelijk verschil. Er is namelijk produktiedwang mogelijk zonder uitbuiting, namelijk wanneer de noodzakelijke produktie rechtvaardig verdeeld wordt over alle werkbekwame mensen. Uitbuiting zonder produktiedwang is niet mogelijk. Uitbuiting bestaat er onder andere in dat men zelf wil ontsnappen aan de produktiedwang door andere mensen voor u te laten produceren.

In welke mate is er zelfs geen uitbuiting noodzakelijk om het utopisch communisme mogelijk te maken? Als het doel van Marx' eerste fase van het communisme de opbouw van de tweede fase is, wordt deze eerste fase dan ook niet gekenmerkt door uitbuiting? Het reëel communistisch ideaal komt dan niet helemaal overeen met Marx' eerste fase.

3. *Noodzaak van kapitalisme voor utopisch communisme*

Zowel voor Karl Marx als Philippe Van Parijs is het kapitalisme de noodzakelijke weg naar het communisme (27).

Voor Karl Marx was het kapitalisme juist historisch zinvol omdat het de produktiemiddelen moest opbouwen die het communisme mogelijk moesten maken. Daarom praatte Marx de kapitalistische uitbuiting van de arbeiders ook goed. "Ricardo beschouwt terecht, voor zijn tijd, de kapitalistische produktiewijze als de meest voordelige voor de produktie in het algemeen, als de meest voordelige voor het voortbrengen van de rijkdom. Hij wil de *produktie ter wille van de produktie*, en hij heeft *gelijk*. Als men zou beweren, zoals sentimentele tegenstanders van Ricardo hebben gedaan, dat de produktie niet als zodanig het doel is, dan vergeet men dat produktie ter wille van de produktie niets anders betekent dan ontwikkeling der menselijke produktieve krachten, *dus ontwikkeling van de rijkdom van de menselijke natuur als doel op zichzelf*. Plaatst men, zoals Sismondi, tegenover dit doel het welzijn van de individuen, dan beweert men dat de ontwikkeling van de soort moet worden *tegengehouden*, om het welzijn van de enkelingen te verzekeren, dat dus bijvoorbeeld geen oorlog zou mogen gevoerd worden waarin enkelingen in ieder geval doodgaan. (Sismondi heeft slechts gelijk ten aanzien van de economen die deze tegenstelling *in de doofpot stoppen*, loochenen.) Dat deze ontwikkeling van de capaciteiten van de soort *mens*, hoewel ze zich eerst doorzet op kosten van de meerderheid *van* de individuen en van gehele mensenklassen, ten slotte dit antagonisme doorbreekt en samenvalt met de ontwikkeling van het afzonderlijke individu, dat dus de hogere ontwikkeling van de individualiteit slechts door een historisch proces kan worden gekocht, waarin de individuen opgeofferd worden, wordt niet begrepen, afgezien van de onvruchtbaarheid van zulke stichtelijke beschouwingen, daar de voordelen van de soort in het mensenrijk zich evenals in het dieren- en plantenrijk steeds doorzetten ten koste van de voordelen der individuen, daar deze soortvoordelen *samenvallen met de voordelen van bijzondere individuen*, die tegelijk de

kracht van deze bevoorreedden vormen.' (Karl Marx, 1862-1863, S. 110-111) De uitbuiting en opoffering van de individuen wordt door Marx, in navolging van David Ricardo, dus goedgepraat omdat zo een hogere, communistische maatschappijvorm mogelijk wordt. Het kapitalisme moet volgens Marx en Engels ook noodzakelijk uitmonden in de communistische maatschappijvorm. Omwille van het (utopisch-)communistische ideaal worden mensen dus uitgebuit en moeten ze ook uitgebuit worden (28).

De kernbewering van Philippe Van Parijs in zijn artikel "A capitalist road to communism" (29) is: Het invoeren van een zo groot mogelijk basisinkomen ("universal grant") is de weg binnen de kapitalistische maatschappij, waarlangs het communisme bereikt moet worden (30). De weg die door de 'reëel bestaande socialistische landen' naar het communisme gevolgd is en wordt, is volgens hem niet de juiste weg. Hij stelt wel expliciet in 1985 dat de socialistische weg naar het communisme niet ethisch minderwaardig of feitelijk onmogelijk is. Van Parijs' keuze voor de kapitalistische weg wordt bepaald door het feit dat "de materiële sleutelvoorwaarde voor zo een proces, de produktieve ontwikkeling," beter vervuld wordt door het kapitalisme dan het socialisme (zie Van Parijs, 1993, p. 200).

Het kapitalisme in zijn optimale variant is, volgens Van Parijs (in 1995), zelfs al de beste garantie voor sociale rechtvaardigheid: Het voldoet namelijk het best aan het criterium daarvoor: "de maximalisatie van het basisinkomen (behoudens enkele beperkingen) vertolkt het best uw opvatting over rechtvaardigheid als reële-vrijheid-voor-iedereen" (Van Parijs, 1995, p. 133) Het kapitalisme kan zich dan ook volgens Philippe Van Parijs verantwoorden, wanneer het een basisinkomen invoert.

Een verschil tussen Van Parijs en Marx is wel dat Marx de chronologische noodzaak van de 'socialistische' stap, het communisme van de eerste fase, benadrukt. Is het invoeren van een basisinkomen een onmisbare voorwaarde voor een betere maatschappij, en kan daardoor de volgens Marx noodzakelijke eerste fase overgeslagen worden? Philippe Van Parijs meent van wel. Marx ontkent echter niet de noodzaak van uitbuiting om zijn ideale maatschappij op te bouwen. Vooronderstelt de invoering van een basisinkomen dan ook niet uitbuiting?

Het reële communisme wil afschaffing van uitbuiting - en bijgevolg afschaffing van het kapitalisme. Is de keuze niet: uiteindelijk utopisch communisme met het nu laten voortbestaan van de kapitalistische uitbuiting

om het daarvoor noodzakelijke productie-apparaat op te bouwen, 6f het invoeren van het reële communisme met de afschaffing van de kapitalistische uitbuiting en het verliezen van de utopisch-communistische droom?

4. Basisinkomen als realiseringmiddel voor het utopisch communisme

Er bestaat een verschil tussen Marx en Van Parijs over de weg die moet gevolgd worden om (de tweede fase van) het communisme, het door mij zo genoemde utopisch communisme, te bereiken. Voor Philippe Van Parijs verloopt de overgang naar het (2° fase-)communisme ook in twee stappen, die wel verschillen van Marx' twee stappen. Philippe Van Parijs verdedigt "een 'kapitalistische weg naar het communisme', die op een nuttige wijze kan opgesplitst worden in twee stukken die beide helemaal binnen het kapitalisme lopen. Wat we de *eerste overgang* zullen noemen, verwijst naar de stap van welvaartsstaat-kapitalisme naar *basisinkomen-kapitalisme* (universal grant capitalism), d.w.z. naar de vervanging van een groot deel van de huidige sociale-zekerheids-regelingen en arbeidswetgeving binnen de ontwikkelde kapitalistische landen door een toelage (a grant) die voldoende is om de fundamentele behoeften te dekken en die op een volledig onvoorwaardelijke manier aan elk individu wordt toegekend. (...) Wat we de *tweede overgang* zullen noemen, begint waar de eerste overgang ophoudt en leidt naar het *communisme*, d.w.z. naar een situatie waarin het sociale produkt volledig wordt gedistribueerd onder de vorm van onvoorwaardelijke toelagen, die mogelijkwerwijs gemoduleerd worden in termen van die veranderingen in objectieve noden die het gevolg zijn van leeftijd en onbekwaamheid ('aan elk volgens zijn behoeften'), zonder dat iemand tot werken gedwongen wordt ('van elk volgens zijn bekwaamheden')." (Van Parijs, 1993, p. 176; cursivering door Van Parijs)

Van Parijs' voorwaarde voor het realiseren van het 'utopisch *communisme*' is het verstrekken van een basisinkomen. Van Parijs definieert het communisme als een situatie waarin het inkomen van elk individu volledig bestaat uit een basisinkomen (zie Van Parijs, 1993, p. 195-196). Iedereen zou dus in dit soort communisme tenminste zijn basisbehoeften kunnen bevredigen (31). Dit betekent dat bij de eerste overgang van een 'welvaartsstaat-kapitalisme' naar een 'basisinkomen-kapitalisme' niemand meer dan zijn basisbehoeften kan bevredigen. Bij de tweede overgang naar het communisme, waarbij niemand een ander inkomen dan het 'basisinkomen' heeft, zou elkeen in staat zijn meer dan zijn basisbehoeften te bevredigen (zie Van Parijs, 1993, p. 198-

199). "Onder het communisme in deze betekenis bestaat er, strikt gesproken, geen arbeid, en kan bijgevolg niemand leven op kosten van de arbeid van iemand anders (...)" (Van Parijs, 1993, p. 208, noot 44) Van Parijs stelt ook dat "alleen het zo gedefinieerde communisme waarborgt dat vervreemding, extrinsiek gemotiveerde arbeid, afgeschafte wordt" (Van Parijs, 1993, p. 196).

5. *Kritiek op het socialisme*

Van Parijs ontkent de noodzaak van de eerste, 'socialistische' stap om een communistische maatschappij mogelijk te maken (32). Hij wijst het 'socialistisch' (1°-fase-communistisch) verdelingsprincipe - "aan elk overeenkomstig zijn arbeid" - af. De vrijheid van niet te hoeven arbeiden moet aan iedereen toegekend worden en niet voorbehouden zijn aan een kleine minderheid, stelt hij expliciet (zie Van Parijs, 1993, p. 179).

Volgens Van Parijs bestaan er in de literatuur twee standaard antwoorden waarom het 'socialisme' een noodzakelijke stap is naar het communisme. "Het ene stelt dat het communisme utopisch is zolang als de mens is wat het kapitalisme van hem gemaakt heeft: we hebben het socialisme nodig om de mens te hervormen, om van zijn egoïsme, zijn *Selbstsucht*, af te raken en hem te veranderen in de altruïstische persoon die het communisme vereist; Het tweede antwoord stelt dat het communisme onder voorwaarden van schaarste moet mislukken: we hebben het socialisme nodig om de produktieve krachten van de mensheid te ontwikkelen en zo de toestand van overvloed te scheppen waaronder alleen het communisme kan gedijen." (Van Parijs, 1993, p. 157; cursivering door Van Parijs) Beide antwoorden houden volgens Van Parijs geen steek.

Het door hem gewenste communisme (of reëel libertarianisme) vereist niet dat mensen altruïstisch zijn. Trouwens, men zou volgens hem nog sterk kunnen betwijfelen dat "het (democratisch) socialisme beter is dan het kapitalisme *in* het bevorderen van altruïsme, d.w.z. dat het betrokken zijn in collectieve besluitvorming op het vlak van de productie mensen minder zelfzuchtig zou maken dan dat ze zijn in een systeem waarin de productiebeslissingen door de markt bemiddeld worden." (Van Parijs, 1993, p. 157) Van Parijs heeft hierbij enigszins gelijk: zelfbeheer op het vlak van de productie betekent nog niet dat deze productie voldoet aan de behoeften van de consumenten. Als de consumenten zelf kunnen bepalen wat en hoe er geproduceerd moet worden, zijn de producenten, in de mate van het materieel mogelijke, verplicht aan de behoeften van de consumenten te voldoen. Maar dit komt echter niet overeen met de

vrijheid van de kapitalistische markteconomie waar de producenten bepalen wat en hoe er geconsumeerd wordt. Het kapitalisme is geen markteconomie die vrijheid voor de consumenten garandeert. Behoeftbevredegiging is niet de principiële doelstelling van het kapitalisme. Binnen het kapitalisme worden er maar behoeften bevredigd in de mate dat dit overeenkomt met de kapitalistische doelstelling, namelijk de ontplooiing van de produktiemiddelen (33).

Juist deze ontplooiing van de produktiemiddelen vindt Van Parijs het argument in het voordeel van het kapitalisme (34). De geschiedenis toont volgens hem duidelijk aan dat het kapitalisme economisch efficiënter is dan het socialisme. "Mijn taak werd echter zeer gemakkelijk gemaakt door de Oosteuropese geschiedenis op het einde van de twintigste eeuw, waaruit het kapitalisme naar voren is gekomen, of men het nu wil of niet, met het voordeel van een sterk vermoeden van superioriteit op het vlak van economische efficiëntie, productief vermogen en welvaartgenererende capaciteit." (Van Parijs, 1995, p. 192, zie ook p. 186) Ook argumenten die beweren dat het socialisme economische voordelen heeft op het kapitalisme vindt Van Parijs niet steekhoudend: "De meeste argumenten die ik heb opgespoord, hebben betrekking op de statische inefficiëntie van het kapitalisme, zijn systematische verspilling van bestaande middelen. Ze schikken zich naar twee grote patronen: ofwel concentreren ze zich op significante afwijkingen van de blauwdruk van een perfect competitieve economie, ofwel benadrukken ze economische activiteiten die onder het socialisme niet nodig zijn." (Van Parijs, 1995, p. 187) Zo kan het kapitalisme volgens Van Parijs gemakkelijk rekening houden met bijvoorbeeld milieu-externaliteiten, doordat ze die zal doorrekenen in de prijzen. Maar verhelpen milieuheffingen wel het opgebruiken van niet-hernieuwbare grondstoffen, of het voortbrengen van een afvalberg, wanneer er een monopolistisch bezit is van grondstoffen en produktiemiddelen? Als het politiek beleid zodanig machtig moet zijn dat het ingaat tegen de beslissingen van de bezitters van de economisch vitale middelen, waar ligt dan nog het verschil met het door Van Parijs bekritiseerde 'socialisme'? Als "paradigmatisch voorbeeld" van activiteiten die zogenaamd overbodig zijn, noemt Van Parijs de reclame: "hoeveel goedkoper zou men vele goederen kunnen produceren als men de reclamebudgetten zou schrappen! Maar van zodra men realiseert hoe belangrijk de rol is die de reclame (waar of vals) speelt in het efficiënt werken van de markteconomie - concurrentie is niet louter een zaak van concurrenten om op de markt aanwezig te zijn, maar om door potentiële consumenten waargenomen te worden - betwijfel ik of men nog steeds zal geloven, als men dat al gedaan heeft, dat er hier een groot gevaar bestaat voor de pro-kapitalistische aanmatiging." (Van Parijs, 1995, p. 188) Bestaat een groot deel van de reclame niet erin mensen met valse beloften over geluk

overbodige produkten te laten kopen? Reclame probeert toch mensen te manipuleren, door juist in te spelen op niet-rationele verlangens. Ook het permanente reserveleger van werklozen, 'verreweg de meest verderfelijke vorm van verspilling van middelen onder het kapitalisme' (ibidem), is volgens Van Parijs - in tegenspraak met Marx (35) - niet een noodzakelijk kenmerk van het kapitalisme. Remedies die Van Parijs voor de cyclische werkloosheid suggereert, zijn "contracyclische beleidsbeslissingen die significant de cyclische fluctuaties zullen temperen", "een aandelen-economie" waarbij arbeiders tenminste gedeeltelijk worden betaald in vaste percentages van de winsten in plaats van in vaste absolute lonen, en "door de arbeiders bezeten coöperatieven" (36) (ibidem). Willen deze voorstellen een kans maken, moet men daarvoor juist niet het kapitalisme afschaffen? (3 7)

Zich beroepend op Marx en Engels heeft Lenin (38) zich scherp uitgesproken tegen het sociaal chauvinisme en opportunisme van de sociaal-democratie. Elke nationale sociaal-democratie probeert binnen het kapitalisme nog voordelen voor haar eigen nationale arbeidersklasse te verwerven, ook al gaat dit ten koste van de rest van de mensheid. Ze predikt dan ook de klassenverzoening. "Het opportunisme *breidt* de erkenning van de klassenstrijd juist *niet uit* tot de hoofdzaak, tot het tijdperk van de *overgang* van kapitalisme naar communisme, tot het tijdperk van de *omverwerping* en de volledige *vernietiging* van de bourgeoisie." (Lenin, 1917, p. 493; cursivering door Lenin) Lenins kritiek op het opportunisme is dan ook van toepassing op de voorstellen van Philippe Van Parijs (39).

Lenin beklemtoont de noodzaak van de eerste fase van het communisme om hoe dan ook tot de tweede fase te geraken. De eerste fase houdt onder meer de onteigening van de kapitalisten in. Dit is noodzakelijk - tegen Van Parijs -, maar niet voldoende. De kapitalistische produktiewijze, - het produceren om te produceren - moet ook afgeschaft worden. Daarvoor is ook de onteigening *van* de kapitalisten, en de overgang van het kapitalistische bezit naar gemeenschappelijk bezit nodig. De maatschappij moet radicaal gezuiverd worden van alle laagheden en gemeenheden van de kapitalistische uitbuiting.

Het 'socialisme' als overgangsstadium naar het communisme is echter niet gelijk aan het reële communisme. Binnen het 'socialisme' wordt er nog gewerkt om het utopische communisme mogelijk te maken: er wordt nog aan kapitalistische accumulatie gedaan. - Het reële communisme wil juist alle vormen van uitbuiting uitschakelen: ook die vormen van uitbuiting die in functie staan van een toekomstig heilsrijk.

Van Parijs wil het communisme invoeren zonder het 'socialisme'. Het 'socialisme' had tot doel uitbuiting onmogelijk te maken. Betekent dit dat de opheffing van de 'uitbuiting', de doelstelling van het socialisme, niet noodzakelijk is voor het realiseren van een communistische maatschappij? Betekent dit dan misschien dat binnen het communisme dat Van Parijs wil nastreven, uitbuiting blijft bestaan? Het basisinkomen - volgens Philippe Van Parijs een noodzakelijke voorwaarde voor het communisme - blijkt toch te steunen op uitbuiting van medemensen en natuur.

6. Basisinkomen is sociaal niet aanvaardbaar

Het invoeren van een basisinkomen is sociaal niet aanvaardbaar - en bijgevolg moreel niet verantwoord en niet nastrevenswaardig - omdat het steunt op uitbuiting van medemensen. Dit blijkt tenminste op de drie volgende manieren.

a. Tegenover een basisinkomen moeten er produkten bestaan die men daarmee kan kopen. Anders is het basisinkomen waardeloos. (Men zou het dan evengoed kunnen uitbetalen in waardeloze bankbiljetten.) Waar komen deze produkten vandaan? Als het enkel gaat over produkten van menselijke arbeid (40), dan geeft men aan de trekker of trekster van een basisinkomen het recht op de arbeid van andere mensen, zonder dat hij of zij daarvoor zelf bereid moet zijn om te arbeiden. Dat komt toch dicht bij uitbuiting, weliswaar in een verdoezelde vorm maar zijn de meeste vormen van uitbuiting niet verdoezeld? (41)

b. In 1993 (1986) stelt Philippe Van Parijs nog dat de eerste overgang naar het uiteindelijke communisme vertrekt van een "welfare-state capitalism" (zie punt 4). De welvaartsstaat is echter geen mondiaal gegeven. Het merendeel van de staten op de wereld zijn geen welvaartsstaten, en dit juist ten gevolge van het feit dat er wel "welvarende staten" bestaan. Is het basisinkomen binnen een welvaartsstaat alleen maar in te voeren ten koste van het merendeel van de wereldbevolking? Getuigt dit juist niet zelf van de grote oneerlijkheid, die Van Parijs zelf verbonden ziet met het invoeren van het communisme voor slechts een gedeelte van de bevolking (zie Van Parijs, 1993, p. 221)? Van Parijs stelt zelf: "Het is inderdaad mogelijk (hoewel geenszins voor de hand liggend) dat in vele landen van de wereld vandaag rechtvaardigheid zoals ik haar opvat, zou vereisen dat het onvoorwaardelijk inkomen gelijk aan nul zou zijn of gereduceerd zou worden tot een klein deel in natura. (...) Maar

hoe rijker, hoe gezonder, en hoe meer diverser een maatschappij, hoe meer ruimte er overblijft voor een rechtvaardig onvoorwaardelijk inkomen." (Van Parijs, 1995, p. 60) Is de voorafgaande noodzakelijke stap niet eerder meer welvaart, gezondheid en verscheidenheid voor het grootste deel van de wereld te bewerkstelligen? Is de Westerse welvaart - en dus ook het basisinkomen - niet juist gebaseerd op het uitbuiten en vernietigen van de levensvoorwaarden van het grootste deel van de wereldbevolking?

c. Aangezien het basisinkomen volgens Van Parijs zelf de kapitalistische weg tot het communisme vormt, en het kapitalisme gebaseerd is op uitbuiting, steunt het basisinkomen op uitbuiting.

Wie een pleidooi houdt voor basisinkomen, houdt in feite een pleidooi voor (versluiserde) uitbuiting van medemensen. Basisinkomen is uitbuiting: de produktienoodzaak wordt doorgeschoven naar andere mensen.

Volgens Philippe Van Parijs kan er echter bij het invoeren van een basisinkomen geen sprake zijn van uitbuiting en grove onrechtvaardigheid: "Het bezwaar van grove oneerlijkheid is niet langer van toepassing, aangezien het inkomen aan iedereen wordt gegeven." (Van Parijs, 1993, p. 222) In een noot voegt hij hier echter aan toe: "Dit betekent niet dat geen andere, meer verfijnde, tegenwerping van oneerlijkheid van toepassing is. Samen met b.v. Elster (1986) zou men kunnen aanvoeren dat zelfs wanneer iedereen hetzelfde onvoorwaardelijk inkomen ontvangt, het resultaat van de introductie ervan is dat sommige lichamelijk geschikte mensen recht zullen krijgen om van de arbeid van anderen te leven." (Van Parijs, 1993, p. 230, noot 24) Over dit argument van Jon Elster stelt Van Parijs dat het "hoewel waar, weinig zwaar weegt daar de plausibiliteitsvoorwaarden van het rechtvaardigheidsbegrip waarop het een beroep doet, bezig zijn te verdwijnen" (Van Parijs, 1993, p. 179). Tegen dit argument maakt Van Parijs drie opmerkingen (42): "Ten eerste, wat is er 'oneerlijk' aan het leven van andermans arbeid, als iedereen deze mogelijkheid heeft? (...)" Ten tweede, het is van cruciaal belang om in gedachten te houden dat, in het ontwikkeld welvaartsstaat-kapitalisme, toegang tot (betaald) werk een privilege is geworden. (...)" (ibidem) De derde opmerking die Van Parijs naar voren schuift, gaat over "het relatieve belang dat we aan vrijheid hechten" (ibidem). Van Parijs' eerste opmerking wordt hier onder punt 7 besproken. Bij zijn derde opmerking stelt Van Parijs over het basisinkomen: "Het kan alleen verantwoord worden in termen van reële vrijheid van gezwoeg voor iedereen" (Van Parijs, 1993, p. 180) Niet alleen ontkent Van Parijs daarbij de produktienoodzaak voor het menselijk leven (zie punt

1), maar zijn eigen voorstel is op economisch vlak intern contradictorisch (zie punt 7). Zijn tweede opmerking is eerder een kritiek op het - hoe dan ook door hem verdedigde - kapitalisme, dan een pleidooi voor de rechtvaardigheid van het invoeren van een basisinkomen. Werkloosheid is volgens Van Parijs niet alleen een kwestie van maatschappelijke inefficiëntie maar ook van onrechtvaardigheid. Deze onrechtvaardigheid is echter ook op te lossen door het (noodzakelijke) werk te verdelen. Het probleem daarbij is echter dat werkloosheid een noodzakelijk gevolg en voorwaarde van het kapitalisme is (zie noot 35). Indien men de werkloosheid wil oplossen, moet men dus noodzakelijk het kapitalisme afschaffen.

Tegen de aanklacht van uitbuiting probeert Philippe Van Parijs zich ook nog te verdedigen door een verhaaltje over Crazy en Lazy te vertellen. Philippe Van Parijs geeft zelf een korte samenvatting, waarbij "jij" voor Lazy staat, en 'ik' voor Crazy: "Kort samengevat: jij en ik zitten samen op een eiland; ik vind het belangrijk veel te eten en veel te consumeren, jij niet. Jij bent tevreden met een tamelijk klein inkomen en weinig consumptie, maar je werkt ook niet zo graag. Daarom stel ik het volgende voor: laat mij maar op al de velden van dit eiland werken en geef me ook jouw deel van het eiland waarop je zou kunnen werken; ik werk tamelijk graag en wil ook liever wat meer consumeren. Jij gaat hiermee akkoord, maar in ruil vraag je mij toch een klein beetje van hetgeen ik ga produceren. Als ik hierin toestem, word ik dan door jou uitgebuit? Ik meen van niet, want wat ik jou geef dat is op het eerste zicht een deel, een produkt van mijn arbeid, maar in feite is het eigenlijk, eenvoudigweg, de huur die ik jou moet betalen voor jouw gelijk recht op jouw aandeel in het eiland." (43) Volgens Van Parijs moet Crazy niet altijd instaan voor de behoeften van Lazy: "Crazy wil een hoger inkomen en is daarvoor bereid om meer te werken. Indien zij voor dit doel niet meer gebruikt dan een gelijkmatig deel van de maatschappelijke schaarse middelen - bijvoorbeeld land - dan mag geen frank meer belast worden om Lazy te helpen voeden." (Van Parijs, 1995, p. 90) Maar let wel: "Indien zij niet geen grondstof uit de schaarse voorraad gebruikt, kan zij rechtmatig het geheel van haar produkt behouden. Indien zij dat wel doet - zoals al haar verwanten doen in de reële wereld - dan kan ze niet op een eerlijke wijze klagen over een stelsel dat maximaal over iedereen de waarde verdeelt van de schaarse goederen die zeer ongelijkmatig door sommigen zijn toegeëigend." (Van Parijs, 1995, p. 135)

Het Crazy-Lazy-verhaal is wat Marx een 'robinsonade' noemt. Dat is een verklaring van economische feiten door terug te grijpen naar de oertijd of

naar onbewoonde eilanden waarop de ontstane of gestrande mens (zoals Robinson Crusoe) zo goed als uit het niets in zijn levensonderhoud moet voorzien (zie Karl Marx, 1867, S. 90-91; p. 34). Deze robinsonades worden meestal naar voren geschoven om aan bestaande maatschappelijke onrechtvaardigheden toch een 'natuurlijke' verantwoording te geven. "We zullen niet het voorbeeld van de politieke econoom volgen, die, wanneer hij iets verklaren wil, zich verplaatst in een verzonnen oertoestand. Een dergelijke oertoestand verklaart niets. Het verschuift de vraag slechts naar een grijze mistige verte. De politiek econoom veronderstelt in de vorm van een feit, een gebeurtenis, dat wat hij moet afleiden, en met name de noodzakelijke relatie tussen twee dingen, bv. tussen arbeidsverdeling en ruil. Op dezelfde manier verklaart de theoloog de oorzaak van alle kwaad uit de zondeval, d.w.z. hij veronderstelt als feit, als historische gebeurtenis, dat wat hij verklaren moet." (Karl Marx, 1844, S. 511; NedI, p. 65-66; Nedil, p. 16) Philippe Van Parijs zet met zijn Crazy-Lazy-verhaal een zelfde val open (44). Hij blijkt te vooronderstellen dat een mens niet moet werken voor zijn voortbestaan. Als zowel Crazy als Lazy op hun eiland allebei niet werken, zouden ze volgens Van Parijs toch blijven voortbestaan: het is volgens hem maar omdat Crazy meer wil consumeren, dat hij (of zij) gaat werken. Blijkbaar vooronderstelt Van Parijs dat arbeid geen "eeuwige en natuurlijke voorwaarde" van het menselijk bestaan is. De natuur verschaft uit zichzelf blijkbaar voldoende (zie punt 8) (45). Van Parijs stelt ook dat bij de beoordeling van Crazy en Lazy geen morele preferenties (46) over de verschillende opvattingen over het goede leven een rol mogen spelen (zie Van Parijs, 1995, p. 89), terwijl toch de voorafgaande vraag hier is of arbeid noodzakelijk is om in leven te kunnen blijven.

7. Het basisinkomen is ook principieel-economisch niet haalbaar

In 1986 (1993) verdedigt Van Parijs nog het standpunt dat een basisinkomen voldoende groot moet zijn om de basisbehoeften van een individu (47) te bevredigen. Zo stelt hij dat bij de eerste overgang van het "welvaartsstaat-kapitalisme" naar een "basisinkomen-kapitalisme" ("universal grant capitalism") een groot deel van de huidige sociale-zekerheids-regelingen en arbeidswetgeving van de ontwikkelde kapitalistische landen vervangen wordt door een basisinkomen dat voldoende is om de basisbehoeften te bevredigen en dat volstrekt onvoorwaardelijk aan ieder individu wordt toegekend (zie punt 4). Als voorwaarde voor de herverdeling van de sociale transferten over de hele bevolking stelt Van Parijs dan zelf dat het basisinkomen boven het niveau van

de basisbehoeften moet uitstijgen (zie 1993, p. 201, noot 4). Blijkbaar vooronderstelde hij toen zelf dat de trekkers van de huidige sociale zekerheid reeds meer dan voldoende hun basisbehoeften kunnen bevredigen, zodanig zelfs dat men met het teveel aan middelen boven hun basisbehoeften de basisbehoeften van de rest van de bevolking kan bevredigen. Anderzijds meent Van Parijs wel dat een basisinkomen moet aangevuld worden voor trekkers van een inkomen uit de sociale zekerheid tot het niveau van hun huidige vergoedingen (zie ook Van Parijs, 1993, p. 190).

In 1995 wil Philippe Van Parijs echter reeds de invoering van "een basisinkomen op het hoogste niveau dat volgehouden kan gefinancierd worden door alle vormen van inkomsten te belasten op een voorspelbare manier, mogelijk-kerwijze tegen sterk gedifferentieerde voeten" (Van Parijs, 1995, p. 91) Van Parijs wil niet een 100% belasting op erfenissen (Van Parijs, 1995, p. 90). Het basisinkomen kan ook niet helemaal opgebracht worden door een belasting op sociale welvaart-transferten. Er moet ook een belasting op het loon zijn - een belasting op jobs, die volgens Van Parijs nu "de meest significante bezitscategorie" (Van Parijs, 1995, p. 90), het meest belangrijke bezit binnen onze economie (48), vormen.

De vrijgeveige Sinterklaas heeft dus wel een zeer strenge Zwarte Piet, want het invoeren van een basisinkomen betekent dat er zwaardere belastingen (49) worden geïnd op inkomens uit arbeid en investeringen (zie Van Parijs, 1993, p. 187). Investeringen kunnen zichzelf maar terugwinnen en renderend zijn, als arbeidskracht wordt uitgebuit. Arbeid is dan toch, ondanks de Crazy-Lazy-'robinsonade', nodig om een basisinkomen mogelijk te maken! Hoe is dit te rijmen met het principe zelf van een basisinkomen dat toch betekent dat niemand moet werken om in zijn basisbehoeften te voorzien? Het basisinkomen is toch in tegenspraak met het grondprincipe van elke economie, namelijk dat mensen de natuur moeten wijzigen - dat ze moeten produceren - indien ze willen voortbestaan. Principieel kan dan in de voorstellen van Philippe Van Parijs toch voorvallen dat niemand werkt. Hoe financiert Van Parijs dan het basisinkomen? Het lijkt me daarbij nog zeer de vraag of mensen die toch willen werken of investeren, niet zullen afgeschrikt worden door de enorme belastingdruk die op hun inkomens op werk of investeringen liggen. Philippe Van Parijs' antwoord op deze tegenwerping zou kunnen zijn, dat het in de praktijk nog niet bewezen is dat alle mensen niet meer zouden willen werken. Hij stelt voor daarrond een experiment op te zetten, niet direct op grote schaal, maar op kleine schaal. Hij wil daarvoor een echt maar slechts gedeeltelijk basisinkomen invoeren - d.w.z. een basisinkomen dat onvoldoende

is om de basisbehoeften van een alleenstaande te bevredigen - waarbij het grootste gedeelte van het sociaal-zekerheidssysteem in zijn huidige, voorwaardelijke vorm (werkbereidheid) zou blijven bestaan (zie Van Parijs, 1993, p. 186). In 1995 is dit dus reeds, in plaats van een experiment, hét voorstel van Philippe Van Parijs (zie ook Van Parijs, 1994, p. 25-26) Zo een experiment (of voorstel) is echter irrelevant, want mensen moeten daarin nog steeds op zoek gaan naar werk, of daartoe toch bereid zijn, om in hun basisbehoeften te kunnen voorzien. Het experiment handelt juist niet over het cruciale punt waarrond de kritiek draait - namelijk de menselijke produktienoodzaak.

8. Het basisinkomen is ecologisch en technologisch niet haalbaar

Verdedigers van een basisinkomen zouden aan de kritiek die stelt dat basisinkomen uitbuiting van medemensen is, nog kunnen ontsnappen door te stellen dat niet alle produkten van menselijke arbeid zijn. Buiten de produkten van menselijke arbeid hoort men soms streken van natuurprodukten en technologische produkten. Maar ook in deze natuur- en technologische produkten is menselijke arbeid geïnvesteerd. "Planten en dieren, die men pleegt te beschouwen als voortbrengselen van de natuur, zijn niet slechts de produkten van arbeid, welke wellicht het afgelopen jaar werd verricht, maar in hun huidige vorm de produkten van een verandering, die onder menselijke controle door menselijke arbeid van vele generaties tot stand is gekomen. Wat echter de arbeidsmiddelen in het bijzonder aangaat (en dus ook de produkten van de volautomatische produktiemiddelen, waarbij er op het eerste zicht geen menselijke tussenkomst nodig is, g.q.) : verreweg het grootste deel ervan toont bij de meest oppervlakkige beschouwing de sporen van de arbeid uit het verleden." (Karl Marx, 1867, S. 196, p. 119) Ook het loutere verzamelen van "natuurprodukten" - het plukken, jagen en vissen - is arbeid; daarmee brengt men ook wijzigingen in de natuur aan. In het volautomatische, hoogtechnologische produktieapparaat is arbeid geïnvesteerd, en het moet hij serieus defect hersteld worden, vermoedelijk toch door mensen. Het volautomatisch, hoogtechnologisch produktieapparaat gebruikt in plaats van menselijke arbeidsenergie natuurlijke energie. Bestaat de ecologische catastrofe er juist niet in dat de onvervangbare natuurlijke energiebronnen opgebruikt worden? Is het dan niet beter in plaats van natuurlijke energie menselijke arbeid te gebruiken voor het produceren van gebruiks- en verbruiksgoederen? Het pleidooi van de Groenen voor een basisinkomen lijkt me voorbij te gaan aan dit gegeven.

Verdedigers van een basisinkomen geloven dat er overvloed bestaat, die ofwel in de natuur aanwezig is of toch gemakkelijk, met zo goed als geen menselijke inzet, zou geproduceerd kunnen worden. Van Parijs geeft zelf toe dat overvloed een noodzakelijke voorwaarde is om een basisinkomen te kunnen toekennen (50). Hij stelt ook zelf dat mensen niet ter bevrediging van een behoefte moeten werken (zie Van Parijs, 1993, p.179 en p. 202, noot 7) (51)

De opbouw van een volautomatisch-hoogtechnologisch productie-apparaat, dat de menselijke produktiedwang opheft en dus overvloed moet garanderen, is ecologisch niet haalbaar. Het huidige productie-apparaat waarvan reeds delen geautomatiseerd en gerobotiseerd zijn, verbruikt al een teveel aan grondstoffen. Philippe Van Parijs geeft ook zelf wel toe dat de beperkingen van onze natuurlijke grondstof- en energiebronnen absolute overvloed onmogelijk maakt (zie Van Parijs, 1993, p. 226). Toch meent hij dat het invoeren van een basisinkomen een beperking of zelfs stopzetting van de groei tot gevolg zal hebben. 'Want door aan iedere burger een onvoorwaardelijk inkomen te geven, onafhankelijk van de vraag of z/hij al of niet een bijdrage levert aan het bruto nationaal produkt (d.w.z. aan de grootheid waarvan de vermeerdering, bij definitie, groei betekent), vermindert men de aansporing van mensen om zo een bijdrage te leveren, d.w.z. om te werken of te investeren in de formele, geregistreerde sfeer. In plaats daarvan vergroot men het deel van hun leven dat ze hartstochtelijk zullen kunnen besteden door helemaal niets te produceren of mogelijkzich te engageren in de informele, ongeregistreerde productie - waarvan men zeker kan zijn dat ze gemiddeld veel minder vervuilend en minder intensief qua natuurlijke middelen is dan formele productie.' (Van Parijs, 1993, pp. 225-226) Maar is de informele productie wel zo vanzelfsprekend ecologisch meer verantwoord dan de formele productie? Nu hoort men soms de klacht dat alle milieuverplichtingen de grote bedrijven bevoordelen tegenover de kleine: de grote zijn in staat om de nodige milieu-investeringen te dragen. Het kan toch betwijfeld worden *of* informele arbeid wel minder verbruikend en vervuilend is dan formele arbeid? Het eerste argument lijkt me echter de bal helemaal mis te slaan. Het feit dat de trekkers van een basisinkomen ook consumeren, betekent toch dat daarvoor moet geproduceerd worden. Het feit dat zij niet arbeiden, betekent toch dat andere instanties (mensen of machines) harder en produktiever moeten produceren, wat dus meer verbruik van natuurlijke energiebronnen betekent. Is een ecologisch verantwoorde productie niet één waarin er meer menselijke arbeid in plaats van het verbruiken van niet hernieuwbare energiebronnen en grondstoffen, moet geleverd worden? (zie Van Parijs, 1993, p. 171-172) Meer

menselijke arbeid met minder natuurlijke energie is ecologisch toch meer verantwoord dan minder menselijke arbeid met meer natuurlijke energie.

Voor Van Parijs is een basisinkomen geen utopische droom maar een historische noodzaak binnen de kapitalistische overgang naar het communisme. De materiële voorwaarden voor deze overgang zijn 'fundamenteel, snelle arbeidsbesparende technische verandering gecombineerd met dwingende beperkingen op economische groei" (Van Parijs, 1993, p. 172) Zijn deze voorwaarden wel combineerbaar? Bestaat de economische groei er echter niet voornamelijk in dat er produktiviteitsverhogende en arbeidsbesparende technologieën worden ingevoerd? Hoe zijn dan beperkingen op de economische groei combineerbaar met hoop op een snelle technologie-ontplooiing? (Van Parijs bepaalt deze historische noodzaak wel niet als een automatisme. Hij gelooft eerder dat de menselijke rationaliteit (52) de noodzaak ervan zal inzien ... zie Van Parijs, 1993, p. 172) Zelf merkt hij op "dat het onmiddellijk profiteren van produktiviteitswinsten om de belastingsvoet zo veel als mogelijk op te trekken (aangezien het noodzakelijk is dat de toelage voorziet in de fundamentele behoeften) dynamisch contraproductief is, daar de negatieve groei van de opbrengst die dit meebrengt, het meest waarschijnlijk de technische verandering zal afremmen of zelfs tot stilstand zal brengen, en zo verdere vooruitgang naar het communisme ten zeerste zal vertragen, indien niet helemaal onmogelijk zal maken." (Van Parijs, 1993, p. 197) Karl Marx zette juist alles op de ontplooiing van de produktiekrachten, ook ten koste van de individuele mensen zelf (zie punt 3). Nu zijn er wel ecologische beperkingen op de ontplooiing van het verlangde hoogtechnologische productie-apparaat dat het utopisch communisme moet mogelijk maken.

Het kapitalisme stuit op ecologische grenzen. Een milieuvriendelijk kapitalisme is niet mogelijk. "Wat is de zin om meer vrije tijd te hebben, wanneer men voor zijn leven vastzit tussen een autosnelweg en een afvalstortplaats, en men geen bijkomend geld krijgt om eraan te ontsnappen?" (Van Parijs, 1993, p. 170) Met deze retorische vraag keert Van Parijs zich ongewild tegen Marx' en zijn eigen geloof in de historische zinvolheid van het kapitalisme, als economie die noodzakelijk is om het volautomatisch productieapparaat op te bouwen. Van Parijs gelooft namelijk zelf in de noodzaak van een volautomatisch productie-apparaat om een communistische maatschappij mogelijk te maken (zie Van Parijs, 1993, p. 198). Maar in feite is het ook een kritiek op het basisinkomen, want het basisinkomen vooronderstelt juist dat er overvloed geproduceerd wordt.

Uitbuiting van mensen omvat ook de vernietiging van hun bestaansvoorwaarden - niet alleen in de zin van de gewelddadige, oorspronkelijke accumulatie, die de mensen beroofde en berooft van hun produktiemiddelen, maar ook in de zin van hun fysieke bestaansvoorwaarden, waaronder de natuurlijke voorwaarden van het menselijk leven. Het invoeren van een basisinkomen betekent dus het opbouwen van uitbuitingsrelaties.

9. Basisinkomen is ook binnen het kapitalisme politiek en economisch niet haalbaar

Philippe Van Parijs vindt zelf dat het kapitalisme noodzakelijk is om zijn voorstellen door te voeren. De natuurlijke voorwaarden van het menselijk bestaan maken echter de invoering van een basisinkomen, ook binnen het kapitalisme, onmogelijk. Maar ook om politieke en economische redenen is het invoeren van een basisinkomen binnen het kapitalisme niet haalbaar.

Verdedigers van een basisinkomen hebben weinig oog voor de politiek-economische machtsverhoudingen. Soms wordt er zelfs gesteld dat het basisinkomen de kapitalisten tot brave lammetjes zouden maken. Men meent dat daardoor de politiek-economische machtsverhoudingen omgedraaid zullen worden. Zo zouden de kapitalisten het werk dat ze aanbieden aan hen die nog iets boven dit basisinkomen willen verdienen, zo aangenaam mogelijk moeten maken; de werkomstandigheden zouden optimaal moeten zijn. Maar hoe is de verhouding tussen de bezitters van de produktiemiddelen - de kapitalisten - en de gegadigden voor een basisinkomen? Wanneer fabrieken meer en meer geautomatiseerd worden en erbinnen minder werkgelegenheid is, betekent dit toch niet dat ze van eigenaar veranderen. Trouwens de automatisering grijpt binnen het kapitalisme niet plaats om de arbeiders een aangenamer leven te bezorgen - zoals sommige verdedigers van het basisinkomen lijken te veronderstellen. De automatisering wordt ingevoerd en opgedrongen omwille van de kapitalistische concurrentie: de automatisering maakt het produceren van de waren goedkoper. De trekker en trekster van een basisinkomen blijft afhankelijk van de geproduceerde goederen. Hij of zij blijft dus afhankelijk van de bestaande economie, en dus van de bezitters van de produktiemiddelen binnen de bestaande economie. Men blijft dus afhankelijk van de kapitalistische economie. Het zijn zeker de kapitalisten niet die de mensen moeten proberen verleiden tot werkwillegheid en werkzaamheid. De machtsrelatie is helemaal anders dan men vooronderstelt : men mag nog een basisinkomen trekken, als

er geen waren zijn, die men met zijn onverdiend geld kan kopen, blijft men niet in leven.

Men heeft ook geen machtsbasis om het basisinkomen in te voeren. Een loutere politieke beslissing daartoe is niet voldoende, men moet ook de economische macht daartoe hebben. De economische macht berust bij hen die de produktiemiddelen in bezit hebben. Geen politieke democratie zonder economische democratie (53).

Men zou dus een sterk staatsapparaat moeten instellen om de bezitters van de produktiemiddelen, de loontrekkenden en de zelfstandigen te dwingen om het basisinkomen te financieren en te voorzien in de produkten die noodzakelijk tegenover een basisinkomen moeten bestaan. De vrijheid van de bewust arbeidslozen is dus gebaseerd op sterke dwang door de staat op de produceerenden. (Dikwijls erkent een zogenaamde onafhankelijke niet de afhankelijkheidsverhoudingen, omdat de personen of de zaken waarvan de onafhankelijke toch afhankelijk is, onderdrukt worden, en de 'onafhankelijke' de kwetsbaarheid van de afhankelijkheidsverhouding niet aanvoelt.)

Als tegenargument tegen een basisinkomen binnen het kapitalisme wordt soms ook naar voren geschoven dat een belastingsverhoging op de investeringen kapitaalvlucht zou in de hand werken. Philippe Van Parijs antwoordt daarop dat de belastingen die het basisinkomen financieren, niet noodzakelijk op investeringen moet geheven worden, maar op arbeid. (Arbeid is dus noodzakelijk!) Schoorvoetend geeft Van Parijs daarbij ook toe dat de kapitaalvlucht misschien moet tegengehouden worden door de vrije beweging van financieringskapitaal sterk te beperken, wat dan volgens hem zou betekenen dat men toch het socialisme moet invoeren (zie Van Parijs, 1993, p. 187-188). Van Parijs meent ook ten onrechte dat de negatieve effecten van een belastingsverhoging op kapitaalinkomsten zou gecompenseerd worden door andere voordelen, namelijk: a. de stabiliteit van de koopkracht van de huishoudens wordt verzekerd; b. meer flexibiliteit van de arbeidsmarkt wordt mogelijk; c. het opstarten van nieuwe kleinschalige ondernemingen wordt mogelijk; d. er zou minder weerstand zijn tegen de introductie van nieuwe technologieën (zie Van Parijs, 1993, p. 189).

Maar: a. De mensen mogen nog over zoveel koopkracht beschikken als ze willen, er moet iets te kopen zijn, er moeten produkten zijn, die moeten gemaakt worden.

b. Wat de arbeidsflexibiliteit betreft: juist, kapitalisten zijn geïnteresseerd in binnen hun systeem geschikte arbeidskrachten tegen een zo laag mogelijke prijs (54). Volgens Van Parijs zal een basisinkomen binnen het kapitalisme hoge lonen voor onaantrekkelijk werk en interessant werk tegen minder hoge

lonen tot gevolg hebben (zie Van Parijs, 1993, p. 165): blijkbaar bestaat er toch nog onaantrekkelijk werk (produktiedwang!). Over dit onaantrekkelijk maar goed betaald werk stelt Van Parijs echter wel: "dat niemand nu gedwongen wordt dat te aanvaarden om te kunnen overleven" (Van Parijs, 1993, p. 165). Maar waarom zouden 'de kapitalisten' dit werk nog willen verricht zien? Het moet hen toch enigszins voordeel opleveren. Kapitalisme kan toch maar bestaan doordat de kapitalisten de produktiemiddelen in handen hebben. Wat houdt de kapitalisten nog tegen, wanneer de prijs van de arbeidskracht niet beperkt wordt door het noodzakelijke voortbestaan van de arbeider? Ze kunnen toch ongelimiteerd een prijs op hun waren plakken, zodanig dat 'het basisinkomen' financieel onvoldoende is om de mensen te voorzien in hun basisbehoeften, hun materieel levensnoodzakelijke behoeften. Als door politieke besluitvorming beslist wordt om een basisinkomen in te voeren, dan zullen de bezitters van de produktiemiddelen toch hun economische macht laten gevoelen, en de mensen die voor hun voortbestaan afhankelijk zijn van het gebruik van deze produktiemiddelen op hun knieën dwingen. Over dit immaterialisme van Van Parijs zou Marx zich verkneukelen. Van Parijs blijkt daarbij helemaal voorbij te gaan aan het materieel-economisch grondprincipe van het menselijk bestaan.

c. Hoe gaat men nieuwe bedrijfjes opstarten? Het basisinkomen kan geen aanleiding geven tot het scheppen van nieuwe werkgelegenheid (zie Van Parijs, 1993, p. 130 en 186). Het daarvoor noodzakelijke kapitaal behoort niet tot het basisinkomen. Het moet dus bij de kapitalistische banken geleend worden en met rente afbetaald. De uitbreiding van de zogenaamde autonome sfeer op economisch vlak grijpt dus niet plaats. Deze uitbreiding is ook een regelmatig gehoord argument voor het invoeren van het basisinkomen: "Het uitbreiden van het 'rijk van de vrijheid' kan betekenen dat een toenemend deel van de maatschappelijke welvaart buiten de formele sector geproduceerd wordt, onder de vorm van zelfproduktie, wederzijdse hulp, vrijwilligerswerk, enz." (Van Parijs, 1993, p. 170) De vraag hierbij is of maatschappelijke welvaart wel 'autonoom' geproduceerd kan worden? Is het kenmerkende van maatschappelijke welvaart niet juist dat het aan de andere mensen ten goede moet komen, d.w.z. dat het produkt toch moet beantwoorden aan de wensen van deze andere mensen, dat deze andere mensen dus eisen qua kwaliteit en kwantiteit van het produkt kunnen stellen, dat bijgevolg de produktie 'heteronoom' en juist niet autonoom bepaald wordt. Moet men daarvoor een onvoorwaardelijk basisinkomen uitgekeerd krijgen? Kan de produktie van maatschappelijke welvaart niet financieel beloond worden? (55)

d. Het protest tegen het invoeren van nieuwe technologieën is niet alleen gebaseerd op het feit dat ze arbeidsbesparend en dus werkvemietigend zijn,

maar er zijn ook ecologische argumenten tegen het invoeren van nieuwe technologieën. Vervanging van menselijke arbeid door natuurlijke energie betekent steeds een zwaardere belasting van de natuur. Trouwens, verhoging van de produktiviteit heeft steeds meer stress binnen de overblijvende, noodzakelijke arbeid tot gevolg.

Van Parijs somt zelf mogelijke reacties op van de arbeiders (o.a. meer zwart werk) en de kapitalistische investeerders op het verhogen van de belastingsgraad (zie Van Parijs, 1993, p. 183). Gezien de noodzakelijk verhoogde belastingen zouden zowel kapitalisten als goed betaalde arbeiders gezamenlijk in opstand kunnen komen tegen het invoeren van een basisinkomen. "Laat ons daarover duidelijk zijn: als dit soort coalitie georganiseerd raakt, geloven we niet dat een gepast basisinkomen onder kapitalistische voorwaarden een kans in de strijd heeft. (...) Vastberaden, goed georganiseerd verzet door kapitalisten of goedbetaalde arbeiders of beiden betekent de mislukking van een basisinkomen-kapitalisme - *zoals ook* de georganiseerde vijandigheid van kapitaalbeherende bureaucraten of de arbeidersaristocratie of beiden het lot zouden bezegelen van een basisinkomen-socialisme." (Van Parijs, 1993, p. 194, cursivering door Van Parijs) Het verschil is wel dat binnen het socialisme "de bureaucratie en de arbeidersaristocratie" politiek veel gemakkelijker afzetbaar zijn (of toch zouden moeten zijn) (56) dan binnen het kapitalisme de bezitters van de produktiemiddelen. Buiten de boven aangehaalde - en weerlegde, zogenaamde - voordelen die Van Parijs voor de kapitalisten ziet bij de invoering van verhoogde belastingen, meent hij dat ze ook nog zullen terugschrikken voor de chaos of mogelijke nationalisatie die een kapitaalstaking tot gevolg zou kunnen hebben. Maar het veroorzaken van chaos heeft nog geen enkele kapitalist weerhouden om in andere contreien te investeren. Nationalisering vooronderstelt wel een sterk georganiseerde arbeidersmacht, waarvoor kapitalisten door hun coalitie met de goedbetaalde arbeiders weinig of niet te vrezen hebben. Dat de arbeiders hun werkelijke belangen verkeerd inschatten, daarop hebben de kapitalisten bijna steeds kunnen rekenen.

De realisering van de voorstellen van Van Parijs vooronderstelt zelf de wijziging van de kapitalistische produktieverhoudingen. De invoering van het basisinkomen binnen het kapitalisme, zoals Van Parijs het noodzakelijk acht, is niet mogelijk. Juist omdat het kapitalisme de menselijk-materiële kwetsbaarheid, die onder meer bestaat in het feit dat de mensen moeten produceren, uitbuit, kan men binnen het kapitalisme geen basisinkomen invoeren. Het kapitalisme, dat gebaseerd is op uitbuiting van menselijke arbeidskracht, is

niet combineerbaar met een basisinkomen, dat principieel vooropstelt dat menselijke arbeid niet noodzakelijk is. Indien men een basisinkomen zou willen invoeren, zou men eerst het kapitalisme moeten afschaffen en aantonen dat er ook geen produktienoodzaak is.

Van Parijs' eerste overgang naar het 'communisme' - het invoeren van een basisinkomen-kapitalisme- is niet nastrevenswaardig, en economisch en politiek niet haalbaar.

10. Het utopisch communisme is niet realiseerbaar

Van Parijs' communisme (of reëel libertarianisme) is gelijk aan Marx' tweede fase-communisme. Is Marx' tweede fase in feite niet een utopische, irreële droom? De communistische utopie, de tweede fase van het communisme, wil de noodzakelijke produktiedwang opheffen (57). In het utopische communisme wordt de aliënering opgeheven en wordt de mensheid volledig vrij, in die zin dat de activiteiten van mannen en vrouwen dan niet langer externe dwang of materiële stimulatie nodig hebben (zie Van Parijs, 1993, p. 235). Marx zag als materiële voorwaarde hiervoor: een hoogtechnologisch produktieapparaat. Is dit realiseerbaar? Behoort dit niet tot de utopische dromen waartegen hij zichzelf in andere geschriften keert?

Marx somt als voorwaarden ter realisering van de hogere fase op: "In een hogere fase van de communistische maatschappij, nadat de knechtende onderwerping van de individuen aan de arbeidsverdeling en daarmee ook de tegenstelling tussen geestelijke en lichamelijke arbeid verdwenen is, nadat de arbeid niet alleen middel tot leven maar zelfs de eerste levensbehoefte geworden is, nadat met de alzijdige ontwikkeling van de individuen ook de produktiekrachten zijn gegroeid en alle bronnen van de in samenwerking voortgebrachte rijkdom rijker vloeien - eerst dan kan de enge burgerlijke rechtshorizon geheel worden overschreden en kan de maatschappij in haar vaandels schrijven: Ieder naar zijn bekwaamheden, aan ieder naar zijn behoeften." (Marx, 1875, S. 21; zie ook Lenin, 1917, p. 542) Marx stelthier dus de noodzaak van de eerste fase van het communisme, een noodzaak die Philippe Van Parijs ontkent, alhoewel hij gedeeltelijk wel dezelfde voorwaarden stelt voor de realisatie van zijn ideaal. Men kan zich wel afvragen of deze voorwaarden wel vervulbaar zijn: Is er niet steeds een soort arbeidsverdeling noodzakelijk, in die zin dat mensen zich zo goed als volledig moeten toelagen op een bepaalde maatschappelijk noodzakelijke activiteit? In welke mate

is daarbij ook niet noodzakelijk dat bepaalde mensen zich meer toeleggen op geestelijke arbeid, en anderen meer op lichamelijke arbeid? Menselijke arbeid is toch niet zomaar een eerste levensbehoefte, maar is toch steeds een middel om een bepaald extern doel te bereiken. Marx stelt als voorwaarde ook een alzijdige ontwikkeling van de individuen die samengaat met de verdere groei van de produktiekrachten. Hebben we echter niet meer behoefte aan terdege gespecialiseerde arbeiders, die nog de ruimere verbanden van hun arbeid inzien, in plaats van "alzijdig ontwikkelde" mensen die van alles wel iets maar van niets het fijne weten?

Van Parijs uit zelf heel wat twijfels rond de economische haalbaarheid van zijn tweede overgang van een basisinkomen-kapitalisme naar het communisme. Hij stelt zelf dat dit afhangt van de vraag "of, nadat een gepast basisinkomen geïntroduceerd is, de produktiviteit in de formele sector blijft stijgen op zo'n manier dat het terzelfder tijd aanleiding geeft tot een daling van de formele arbeidstijd (teweegebracht door een hogere toelage en een hogere belasting) en een groei (of tenminste geen daling) in de formele opbrengst." (Van Parijs, 1993, p. 199) Hij benadrukt daarbij dat belastingen niet zodanig mogen verhogen dat men weigert te investeren. Van Parijs ziet echter ook andere obstakels: "Zowel ecologische problemen als een (onbetwistbaar gewenste) inkomensverdeling op lange termijn en op wereldschaal verschijnen zo als mogelijke obstakels, die de snelheid van economisch uitvoerbare overgangen verlagen door de mate te verminderen waarop produktiviteitsverhogingen gebruikt kunnen worden om het relatieve niveau van het basisinkomen onder de aangeduide vereiste te verhogen." (Van Parijs, 1993, p. 199-200) Philippe Van Parijs merkt laconiek op: "We hebben in elk geval nooit geloofd dat onze weg naar het communisme een snelweg zou zijn." (Van Parijs, 1993, p. 200) Het is echter sterk te vrezen dat de voorgestelde weg een doodlopend straatje is.

Het communisme van de tweede fase is utopisch in de betekenis die Lenin aan dit woord verleent: "Utopie is een Grieks woord: 'u' betekent in het Grieks nergens, 'topos' is land. Utopie is dus nergensland, een fantasie, iets bedachts, een sprookje. Een utopie in de politiek is een wensdroom, die in geen geval, nu noch later, gerealiseerd kan worden, een wensdroom die niet op de maatschappelijke krachten steunt en niet door de groei en de ontwikkeling van de politieke krachten, de klassekrachten, wordt gesteund." (Lenin, 1912, p. 556) Lenin keert zich echter zelf tegen de kritiek die stelt dat dit communisme van de tweede fase, deze hogere fase van de communistische maatschappij, een krankzinnige utopie is: "Van burgerlijk standpunt uit valt

het gemakkelijk zulk een maatschappelijke structuur als 'pure utopie' voor te stellen en er over te spotten dat de socialisten iedereen het recht garanderen, zonder enige controle op de arbeidsprestatie van elke burger afzonderlijk, van de maatschappij zoveel truffels, automobielen, piano's enz. te ontvangen als hij maar wil. De meeste burgerlijke 'geleerden' bepalen zich ook vandaag nog er toe zich over deze dingen alleen maar vrolijk te maken, maar zij bewijzen daarmee zowel hun onwetendheid als hun eigen baatzuchtige verdediging van het kapitalisme. Onwetendheid, want het is bij geen socialist ooit opgekomen te 'garanderen' dat de hogere ontwikkelingsfase van het communisme er komt; de *voorspelling* van de grote socialisten echter dat ze zal komen gaat niet uit van de tegenwoordige arbeidsproductiviteit en *niet* van de *tegenwoordige* kleinburger die het, zoals de seminaristen bij Pomjalowski, klaarspeelt 'nutteloos' de maatschappelijke rijkdommen te verknoeien en het onmogelijke te verlangen." (58) Wie een reëel communisme wel nastrevenswaardig en bereikbaar vindt, maar de tweede fase van het communisme niet, kan toch moeilijk als een baatzuchtige verdediger van het kapitalisme worden beschouwd. Trouwens, Lenin stelt zelf dat er geen materiaal aanwezig is waarmee men vragen omtrent de tweede of hogere fase van het communisme kan beantwoorden. (Lenin, 1917, p. 543 e.v.) Hij geeft zelf zijn onwetendheid hierover toe: "Via welke etappes en door welke praktische maatregelen de mensheid dit hoogste doel zal bereiken weten wij niet en kunnen wij niet weten." (Lenin, 1917, p. 546) Vereisten voor de realiseerbaarheid van deze hogere fase zijn wel een verhoogde arbeidsproductiviteit en andere mensen dan de tegenwoordige kleinburgers. De verhoogde productiviteit stoot echter op ecologische grenzen (zie punt 8), en de communistische utopie is blijkbaar niet weggelegd voor de ons bekende mensen (zie punt 5).

Het utopische communisme is dan ook voor de mensen niet nastrevenswaardig. Het 2° fase-communisme dat Van Parijs wel nastrevenswaardig vindt, is een utopisch en voor de mensen onbereikbaar ideaal. Het is ook principieel economisch en politiek niet haalbaar.

Voor Lenin is de vraag of er wel een overgang naar het utopische communisme is, een vraag die zich historisch niet stelde. Kritisch moet men wel al vragen of het communisme mogelijk is zonder menselijke produktiedwang. Is het echte communisme niet het reële communisme?

11. Reëel communisme: afschaffing van uitbuiting door verdeling van produktienoodzaak

Eén van Van Parijs' meer morele argumenten om een basisinkomen in te voeren is: "hoe kan iemand zich kanten tegen de introductie van een basisinkomen met als reden dat de kapitalisten dan niet langer de enige mensen zijn die in staat zijn een inkomen te verwerven zonder te werken?" (Van Parijs, 1993, p. 181) Deze onrechtvaardige verdeling van de produktienoodzaak is echter niet specifiek typerend voor het kapitalisme. Dit blijkt al uit het feit dat de kapitalist ook kan werken, en dat in de Middeleeuwen de feodale heren en dames ook niet hoefden te werken. De afschaffing van dit 'voorrecht' heft dus het kapitalisme niet op. De afschaffing ervan kan wel op twee wijzen gebeuren. Door uitbreiding van het voorrecht naar iedereen - wat het basisinkomen is - of door verdeling van de produktienoodzaak over alle werkbekwame mensen.

Gezien de primaire produktienoodzaak - de mensen moeten de natuur wijzigen, indien ze willen voortbestaan -' gezien het onmiskenbare feit dat mensen moeten arbeiden, En er dus een niet-kapitalistische plicht tot arbeid bestaat, zou het meer rechtvaardiger zijn dat deze produktienoodzaak onder alle werkbekwame mensen zou verdeeld worden. Wie deze taak niet op zich wil nemen, schuift ze door naar andere mensen of de natuur, buit andere mensen en de natuur uit (59). Als voorwaarden van een verdelingsprincipe binnen de eerste fase van het communisme stelt Lenin in navolging van Marx: "De produktiemiddelen zijn al niet meer de private eigendom van enkelingen. De produktiemiddelen behoren aan de gehele maatschappij. Elk lid van de maatschappij verricht een bepaald deel van de maatschappelijk noodzakelijke arbeid en ontvangt daarvoor van de maatschappij een bewijs dat hij een zekere hoeveelheid arbeid heeft geleverd. Op dit bewijs ontvangt hij een dienovereenkomstige hoeveelheid produkten uit de maatschappelijke voorraden aan consumptiemiddelen. Na aftrek van de hoeveelheid arbeid die voor het gemeenschappelijke fonds is bestemd krijgt dus iedere arbeider van de maatschappij evenveel terug als hij haar gegeven heeft." (60)

1-let verdelen van de noodzakelijke produktiedwang over alle werkbekwame mensen is een anti-kapitalistische eis. Arbeidsherverdeling is een eis die niet binnen het kapitalisme kan gerealiseerd worden, daar het kapitalisme als bestaansvoorwaarde een industrieel reserveleger van werklozen heeft. Of met een boutade: zonder werkloosheid van een gedeelte van de bevolking, geen kapitalisme (zie noot 35).

De produktienoodzaak fundeert ook de "stelling dat werk (of tenminste werkwillegheid) alleen iemand recht geeft op een deel van het sociale produkt." (Van Parijs, 1993, p. 180) Volgens Philippe Van Parijs bestaan er echter drie trends, die deze claim ondermijnen: a. de herwaardering van onbetaald werk, b. de technische vooruitgang, en c. de privatisering en destructie van de overblijvende 'commons' door de industriële maatschappij. (zie Van Parijs, 1993, p. 180-181) Volgende opmerkingen zijn hierbij te maken:

a. De verdeling van de produktienoodzaak betekent ook verdeling van het zogenaamde "onbetaalde" werk. Trouwens, in de mate dat dit "onbetaalde" werk maatschappelijk noodzakelijk werk is, zou dit evengoed betaald kunnen worden. Van Parijs' argument dat men daardoor afhankelijk wordt, gaat toch niet op. Van onbetaald werk zijn ook anderen afhankelijk. Afhankelijkheidsverhoudingen behoren tot het menselijk bestaan en zeker tot de arbeidsverhoudingen. Als men bijvoorbeeld betaald wil worden voor de opvoeding van eigen kinderen, dan moet men accepteren dat de maatschappij eisen stelt aan deze opvoeding. Trouwens, de maatschappij tracht nu reeds kinderen te beschermen tegen misbruiken door opvoeders.

b. Van Parijs beweert dat de technische vooruitgang toch duidelijk maakt dat een inkomen van een arbeider steeds minder afhangt van de inspanningen die deze arbeider levert. Hij verwijst daarbij naar het verschil in inkomen tussen een barbier in Amsterdam of in Calcutta: ook al doen beiden helemaal hetzelfde soort werk, de inkomensverschillen zijn erg groot. Maar is de welvaart in het Westen louter en alleen te danken aan de technische vooruitgang? Zal het invoeren van een basisinkomen in het Europese Westen de welstand in de zogenaamde Derde-Wereldlanden verbeteren? Het is toch Van Parijs die vertrekt bij zijn eerste overgang naar het 'universal grant capitalism' van het 'welfare state capitalism'... Van Parijs heeft geen voorstellen voor de Derde Wereld. Hij beargumenteert zelfs dat men niet te gemakkelijk mensen vanuit de armere landen in het rijkere Noorden moet binnenlaten. De betere strategie zou het uitvoeren van kapitaal (en technologie) naar de lageloonlanden zijn ... (zie Van Parijs, 1993, p. 150). De kapitalistische produktiewijze en produktieverhoudingen moeten blijkbaar daar dus ook ingevoerd worden ... met alle ellende vandien (61). Van sociaal chauvinisme gesproken! Daarbij, technische verbetering van de werk- en levensomstandigheden is nog steeds binnen het reëel communisme mogelijk, maar dit zal dan wel een gemeenschappelijke beslissing zijn waarbij men ook rekening houdt met de draagkracht van de natuur.

c. De invoering van het kapitalisme had tot voorwaarde dat de gemeenschappelijke gronden vernietigd en geprivatiseerd werden. Deze gemeenschappelijke

gronden maakte het de plattelandsbevolking mogelijk in haar eigen voortbestaan te voorzien. Geloof van Parijs werkelijk dat het kapitalisme de herinvoering op grote schaal van 'commons' - in de vorm van een basisinkomen - zal toestaan?

Het verdelen van de produktienoodzaak over alle werkbekwame mensen is geen vrijblijvende solidariteit, maar een niet-kapitalistische plicht tot arbeid waarin dan de echte solidariteit zou berusten. Een basisinkomen maakt wel een einde aan deze laatstgenoemde vorm van solidariteit (62). Van Parijs meent echter dat een basisinkomen ethisch meer verantwoord is dan het louter en alleen uitdrukken van solidariteit: "Want zuivere contribuanten die toestemmen in een onvoorwaardelijk overdrachtssysteem, geven ongetwijfeld meer blijk van edelmoedigheid dan de solidariteit vereist, want zuivere beneficianten hebben geen excuus nodig om te profiteren van wat zo'n systeem hen aanbiedt ('er worden geen vragen gesteld')." (Van Parijs, 1993, p. 178) Vervalt Van Parijs hier niet tot het prediken van de 'moreel zo hoogstaande' zelfopoffering? Hoe is dit te rijmen met zijn uitspraak: "er wordt geen zelfopoffering vereist van communistische mannen en vrouwen" (Van Parijs, 1993, p. 218)? De uiteindelijke verantwoording voor het invoeren van een basisinkomen ligt voor Van Parijs zelf op het vlak van de vrijheid: "Een basisinkomen kan niet verantwoord worden door te verwijzen naar solidariteit (ten gunste van de 'ongelukkigigen') of naar een principe van verdienste (niemand 'verdient' dit). Het kan alleen verantwoord worden in termen van reële vrijheid van gezwoeg voor iedereen." (Van Parijs, 1993, p. 179-180) De reële vrijheid heeft echter onvervulbare voorwaarden.

Wanneer zijn weg economisch of politiek onhaalbaar is, stelt Van Parijs zelf dat "het socialisme ook op onze agenda opnieuw in de topospositie zou staan" (Van Parijs, 1993, p. 201). De weg die Van Parijs wil volgen, is economisch en ook politiek onbewandelbaar.

12. Een groene Marx?

Marx ging voorbij aan de ecologische voorwaarden van zijn utopie. Juist door de natuurlijke beperkingen die tot het menselijk bestaan behoren, is het onmogelijk een volautomatisch productieapparaat op te bouwen. Het utopisch communisme is niet bereikbaar. Het reële communisme blijft des te nastrevenswaardiger.

Het succes van het basisinkomen (63) bij mensen die een alternatief voor de huidige samenleving willen, is uit het 'baarmoederverlangen' (64) te verklaren: het verlangen om onvoorwaardelijk verzorgd te worden, de onvoorwaardelijke verzorging heeft iedereen onbewust ervaren in de moederschoot (65). Natuurlijk zullen vele mensen voorstander zijn van een basisinkomen. Enkel gaat men daarbij voorbij aan de haalbaarheid ervan. Het betekent een ontkenning van een menselijke levensvoorwaarde, namelijk het feit dat mensen de natuur moeten wijzigen, indien ze in leven willen blijven. Waar naar dit verlangen naar onvoorwaardelijke verzorging leidt, heeft men in het reëel bestaande socialisme ervaren, waar 'vadertje staat' voor alles wel zou zorgen. De utopie van het 2° fase-communisme is in hetzelfde bedje ziek.

In plaats van Marx op zijn manier te willen groen maken - wat volgens Van Parijs de opdracht is (66) - zou hij Marx beter niet "voor de gek houden" (in Engels *slang* wordt daarvoor ook het woord "greening" gebruikt). Marx is niet Crazy. Moet niet eerder Van Parijs ontgroend worden? Zou het niet beter zijn een beetje meer volwassen te worden en in te zien dat de kinderlijke behoefte aan onvoorwaardelijke verzorging misschien wel een verantwoorde levenshouding is voor kinderen, maar niet voor volwassenen, werkbekwame mensen?

Geciteerde werken:

Hans ACHTERHUIS (1988): *Het rijk van de schaarste. Van Thomas Hobbes tot Michel Foucault*. Ambo, Baarn, 1988.

Rudolf BOEHM (1974): *Kritik der Grundlagen des Zeitalters*, Martinus (Ijhoff, Den Haag, 1974. Nederlandse vertaling door Willy Coolsaet, Het Wereldvenster, Baarn, 1977.

Robert CRIVIT (1993): *Naar een basisinkomen? Verslag studiedag Gent, 27 november 1993*, IMAVO-Masereelfonds, Brussel-Gent, 1993.

Sigmund FREUD (1930): *Das Unbehagen in der Kultur*, Gesammelte Werke, deel 14, S. Fischer Verlag, Frankfurt am Main, 1972^(50^e druk). Nederlandse vertaling door Gerda Mathot; Dick Bergsma en Henk Bouman: *Cultuur en Religie*, deel 3, Boom Meppel Amsterdam, 1984.

Wladimir Iljitsj LENIN (1912): *Twee utopieën*, in Lenin, keuze uit zijn werken, deel 1, pp. 556-560, Uitgeverij Progres, Moskou, 1972.

Wladimir Iljitsj LENIN (1917): *Staat en revolutie. De leer van het marxisme over de staat en de taken van het proletariaat in de revolutie*, in Lenin, keuze uit zijn werken, deel 2, pp. 465-564, Uitgeverij Progres, Moskou, 1973.

Karl MARX (1844): *Okonomisch-philosophische Manuskripte aus dem Jahre 1844*, Marx Engels Werke, Ergänzungsband 1, Dietz Verlag, Berlin, 1974, S. 465-588. Nederlandse vertaling I: Uitgeverij Progres, Moskou, 1987. Nederlandse vertaling II door Paul Rodenko: Parijse Manuscripten, L.J.C. Boucher, Den Haag, 1969.

Karl MARX (1862-1863): *Theorien über den Mehrwert*, zweiter Teil, Marx Engels Werke, deel 26.2, Dietz Verlag Berlin, 1974.

Karl MARX (1867): *Das Kapital. Kritik der politischen Ökonomie, Erster Band*, Marx Engels Werke, deel 23, Dietz Verlag Berlin 1974. Nederlandse vertaling door I. Lipschits, W. De Haan, Bussum, 1972 (3° druk).

Karl MARX (1875): *Kritik der Gothaer Programms*, Marx Engels Werke, deel 19, p. 11-32; Dietz Verlag Berlin, 1974,

Guy QUINTELIER (1986): Liefde en harmonie, in *Kritiek 11*, pp. 117-168, Tijdschrift van het Genootschap voor Fenomenologie en Kritiek, Gent, 1986.

Guy QUINTELIER (1989): Het noodzakelijk konflikt tussen mens en natuur in: *Kritiek 17*, pp. 23-94, Gent, 1989.

Guy QUINTELIER (1994): Kapitalisme: uitbuiting op het vlak van de arbeid of de ruil? Een kritiek op Rudolf Boehm vanuit Marx, Lenin en Mandel in: *Is er nog een alternatief voor het kapitalisme?* (Kritiek 26), pp. 161-202, Kritiek /IMAVO, 1994.

Marshall SAHLINS (1972): *Stone Age Economics*, Aldine Atherton Inc. Chicago & New York, 1972.

Philippe VAN PARIJS (1993): *Marxism recycled*, Cambridge University Press, 1993.

Philippe VAN PARIJS (1994): Basisinkomen en volledige tewerkstelling: de niet te vermijden alliantie, in *Vlaams Marxistisch Tijdschrift*, 28° jaargang, nr 1, maart 1994, pp. 17-32.

Philippe VAN PARIJS (1995): *Real freedom for all. not (anything) can justify capitalism?*, Clarendon Press, Oxford, 1995.

Noten

- (1) Alle citaten uit de Engelstalige werken van Philippe Van Parijs worden hier in het Nederlands vertaald.
- (2) Deze dwang tot werken noemt hij met een Griekse term 'Manke'. "Eros en Manke zijn dan ook de ouders van de menselijke cultuur geworden." (Zie Sigmund Freud, 1930, S. 460; Nederlandse editie, p. 124).
- (3) Ook bij het verzamelen en jagen, zoals bij elke vorm van extractieve industrie, worden er wijzigingen aan de natuur aangebracht. Binnen de 'stone age economics' was er dus ook een dwang tot werken. Uit de voorbeelden die Marshall Sahlins (1972) aanhaalt ter verdediging van zijn "original affluent society" blijkt dat zelfs in het gunstigste geval mensen nog 21 uren per week moeten werken.
- (4) Deze produktiedwang vloeit voort uit de fysieke levenscondities van de mensen zelf. Deze dwang wordt dus niet door andere mensen aan een individu opgelegd. Het is geen politieke dwang - waarbij de term 'politiek' slaat op wat betrekking heeft op het gemeenschapsleven. Philippe Van Parijs onderkent niet echt deze fysiek-economische dwang. Voor hem is dwang vooral een politiek gegeven.
- (5) Dit principe is een grondprincipe, omdat het zowel een humane als een zakelijke noodzaak aanduidt. De mensen moeten zich houden aan dit principe, omdat hun voortbestaan ervan afhangt. Dit principe duidt ook de noodzaak aan om economisch te handelen.
- (6) Deze politieke produktiedwang vloeit voort uit het feit dat mensen noodzakelijk groepswezens zijn. Het politieke grondprincipe van het menselijk bestaan luidt dat mensen, voor hun voortbestaan, van andere mensen afhankelijk zijn. Het politiek economisch grondprincipe onderscheidt zich van het materieel economisch grondprincipe doordat de onderlinge menselijke afhankelijkheid (het politieke grondprincipe) medebetrokken wordt op het economisch grondprincipe. Niet elke vorm van politieke produktiedwang is echter noodzakelijk. Het politiek economisch grondprincipe stelt dat de mensen noodzakelijk moeten samenwerken om te kunnen blijven voortbestaan.

Tot werkonbekwaamheid moet men ook de werkloosheid binnen het kapitalisme rekenen. Als aan mensen die zelf niet beschikken over de noodzakelijke produktiemiddelen, geen werk wordt aangeboden, zijn ze ook werkonbekwaam.

De kapitalistische meerwaardeproductie is volgens Marx hiervan een voorbeeld. Arbeiders worden voor hun meerkraft niet beloond. Kapitalistische meerwaarde wordt gevormd door het verschil tussen de gebruikswaarde en de ruilwaarde van de menselijke arbeidskracht. "De (ruil)waarde van de arbeidskracht wordt evenals de waarde van iedere andere waar, bepaald door de voor de productie - dus ook voor de reproductie - van dit specifieke artikel noodzakelijke arbeidstijd. (...) de (ruil)waarde van de arbeidskracht is de waarde van de bestaansmiddelen, die voor de instandhouding van

de bezitter noodzakelijk zijn.' (Marx, 1867, p. 110, S. 184-185) Marx stelt wel dat de ruilwaarde van de arbeidskracht mede wordt bepaald door historische en geografische omstandigheden. De bijdragen die de arbeiders leveren tot de gemeenschappelijke voorzieningen - een gedeelte van de door hen betaalde belastingen op arbeid - behoren tot de ruilwaarde van hun arbeidskracht. Ze komen de arbeider als lid van de maatschappij ten goede. Arbeiders zouden, binnen een economische democratie, moeten kunnen medebeslissen over wat met hun belastingbijdragen gebeurt.

- (9) "Uitbuiting kan zowel een moreel-psychisch gegeven zijn - een kwestie van aanvoelen -, als een objectief gegeven - dat niet als zodanig moet aan gevoeld worden. Mensen kunnen zich, vanuit een fundamentele rustbehoefte, uitgebuit voelen, omdat ze moeten arbeiden om in hun levensonderhoud te voorzien. Mensen kunnen zich ook, vanuit een fundamentele engagementsbehoefte, uitgebuit voelen, omdat ze met hun arbeid niet die doelstellingen mogen nastreven die zij belangrijk vinden. Ze worden verplicht te arbeiden voor doelen die zij zelf niet stellen, of waarvan zij het nut niet inzien. (...) Uitbuiting is ook een objectief gegeven, en hoeft als zodanig niet aan gevoeld te worden." (Quintelier, 1994, pp. 162-163)
- (10) Philippe Van Parijs twijfelt sterk aan de stelling dat er binnen het kapitalisme uitbuiting plaatsrijpt. Wie dat toch beweert, vooronderstelt 'dat uitbuiting precies zo kan gedefinieerd worden dat het mogelijk is om zowel 1) te stellen dat uitbuiting intrinsiek aan het kapitalisme is, als 2) een krachtig betoog op te bouwen ter ondersteuning van de eis dat uitbuiting ethisch onaanvaardbaar is. Aantonen dat dit mogelijk is, is veel lastiger dan gewoonlijk wordt aangenomen." (Van Parijs, 1993, p. 161)
- (11) Tot dit soort werk behoort ook de arbeid die nodig is voor het in de toekomst in stand houden of verbeteren van de mogelijkheden tot levensonderhoud. Het verbeteren van de menselijke levens- en werkomstandigheden vooronderstelt wel economische democratie.
- (12) Philippe Van Parijs schrijft meestal (in 1995) over iemand als een vrouwelijk persoon. Hij zou hier over "haaC spreken. In plaats van het mannelijke wordt bij hem dus het vrouwelijke het neutraal-menselijke. Ook daarop is kritiek, zelfs vanuit feministische hoek, te geven, namelijk door mensen die het specifiek vrouwelijke benadrukken als contrast met onze mannelijke cultuur. Van Parijs zou aldus het specifiek vrouwelijke miskennen door het als het neutraal menselijke voor te stellen. Of ^{zijn} zijn voorstellen slechts bedoeld als enkel van toepassing voor specifiek-vrouwelijke vrouwen?
- (13) Tenminste een gedeelte van de kapitalistische meerwaardevorming is dus uitbuitend van aard.
- (14) Het kapitalisme houdt wel de utopische belofte in dat ooit elke menselijke produktiedwang zou opgeheven worden. Kapitalisme is in wezen een harmonisch economisch systeem (zie daarover Guy Quintelier, 1989, meer bepaald pp. 51-59). De kapitalistische produktiedwang bestaat in het feit dat men deze utopie moet opbouwen. De wetten van het kapitalisme leiden noodzakelijk naar deze utopie. Deze utopie betekent echter het einde van de mensheid. De voorwaarden van het menselijk bestaan worden vernield. Het bestaan van elke mens als mens en als levend wezen wordt onmogelijk.

- (15) Het poneren van de produktienoodzaak, de produktiedwang uit levensnoodzaak, betekent dus niet dat de werklozen binnen het kapitalisme luiards zijn. Het zijn niet de werklozen die de oorzaak zijn van de economische crisis, maar het kapitalisme zelf. Werklozen zijn niet per definitie werkonwillig. Van Parijs merkt terecht op dat ons economisch systeem de werklozen juist tot luiheid verplicht (zie Van Parijs, 1993, p. 207, noot 40).
- (16) De door Philippe Van Parijs - niet met instemming - geciteerde Friedrich Hayek verdoezelt dan ook de realiteit, wanneer hij stelt: 'Zelfs als de bedreiging met de hongerdood voor mij en misschien voor mijn gezin mij aanzet om een onaangenaam werk tegen een zeer laag loon te aanvaarden, zelfs als ik 'aan de genade' overgeleverd ben van de enige man die me wil tewerkstellen, dan nog ben ik niet door hem of iemand anders gedwongen" (zie Van Parijs, 1995, p. 22). Het is duidelijk dat de werkgever zijn eisen zo onaanvaardbaar mogelijk kan stellen, doordat hij kan gebruik maken van de fysiek-lichamelijke kwetsbaarheid van de werkzoeker en zijn familie, en hij beschikt over de middelen die noodzakelijk zijn om verder te leven. Er is hier duidelijk sprake van dwang.
- (17) Voor Van Parijs is het al of niet willen werken een kwestie van welke opvatting men over het goede leven heeft (zie Van Parijs, 1995, p. 89 en 91). Dat mensen, omwille van hun voortbestaan, moeten werken, is blijkbaar nog niet tot hem doorgedrongen. Er bestaat een verschil tussen deze produktienoodzaak en de binnen onze kapitalistische economie verplichte tewerkstelling.
- (18) Zie bijvoorbeeld Van Parijs, 1993, p. 170, 235-236, ... Een van de contradicties in de voorstellen van Philippe Van Parijs is wel - zoals zal blijken - dat hij toch nog belastingen op arbeid zal moeten innen.
- (19) Karl Marx benadrukte - zoals aangehaald - de arbeid als eeuwige en natuurlijke voorwaarde van het menselijk leven. Wie de arbeid wil afschaffen, schaft dus, tenminste volgens Marx, het menselijk leven af. Produktienoodzaak en reële vrijheid, zoals Van Parijs dat opvat, zijn aan elkaar tegengesteld.
- (20) Zie Van Parijs, 1995, p. 4-5. Reële vrijheid verschilt van formele vrijheid: "Ik zal de term *reële vrijheid* gebruiken om te verwijzen naar een vrijheidsbegrip dat de drie componenten - veiligheid, zelfbezit en opportuniteit - verenigt - in tegenstelling tot *formele vrijheid*, dat slechts de eerste twee verenigt." (Van Parijs, 1995, p. 22-23; cursivering door Van Parijs). Een reël Vrije maatschappij is een maatschappij die aan volgende drie voorwaarden voldoet: '1. Er bestaat een sterk opgedrongen structuur van rechten (*veiligheid*). 2. Deze structuur is zo dat elke persoon haarzelf bezit (*zelfbezi*). 3. Deze structuur is zo dat elke persoon de grootst mogelijke opportuniteit heeft om dat te doen wat zij wil doen (*gelexicaliseerde opportuniteit*)." (Van Parijs, 1995, p. 25; cursivering door Van Parijs)
- (21) Van Parijs stelt bijvoorbeeld als ideaal "een maatschappij van vrije mensen" boven 'een vrije maatschappij', daar hij weet dat een "vrije maatschappij" verplichtingen (bijvoorbeeld legerdienst ter verdediging van deze vrije maatschappij tegen externe bedreigingen) meebrengt voor haar leden (zie Van Parijs, 1995, p. 16). Externe

bedreigingen en de daarbij horende verplichtingen worden echter niet ongedaan gemaakt door te kiezen voor een 'maatschappij van Vrije mensen'.

- (22) Zie Karl Marx, 1844, S. 514; Ned.I, p.69-70; Ned.II, p. 22 (cursivering door Marx). De volgende zin uit deze passage luidt: "Het is geen bevrediging van de behoefte tot werk, maar slechts een middel tot bevrediging van allerlei andere behoeften, behalve de behoefte aan werk." In *Kapitaal*, 1 stelt Marx daarentegen wel dat de menselijke arbeid noodzakelijk gericht is op het bevredigen van menselijke behoeften. In 1844 verdedigt hij blijkbaar nog het werken ter wille van het werken als typisch menselijk. Philippe Van Parijs staat eerder op Marx' standpunt van 1844.
- (23) Marx stelt expliciet dat hij uitgaat van "het *hedendaagse* economische feit" (Marx, 1844, S. 511, Ned.I, p. 66, Ned.II, p. 16; cursivering door Marx) Marx ziet trouwens, enkele bladzijden verder, het vervreemde, "uiterlijke karakter van de arbeid voor de arbeider in het feit dat zijn arbeid niet hém toebehoort, maar een ander" - een productieverhouding die ook kenmerkend is voor het kapitalisme.
- (24) "De arbeid is in de eerste plaats een proces, dat tussen mens en natuur plaatsvindt; een proces waarbij de mens zijn stofwisseling met de natuur door middel van zijn eigen activiteit tot stand brengt, regelt en controleert." (Marx, 1867, S. 192, p. 116)
- (25) Zie daarvoor: Rudolf Boehrn (1974), meer bepaald § 20.
- (26) Twee zeer belangrijke artikels uit de bundel "Marxism recycled" zijn door Philippe Van Parijs samen met Robert van der Veen geschreven, namelijk "A capitalist road to communism" (1993, pp. 155-175) en "Universal grants versus socialism" (1993, pp. 176-210). In mijn artikel vermeld ik enkel Philippe Van Parijs als auteur, omdat de ideeën uit beide artikels ook zijn ideeën zijn. Dit artikel is trouwens geen kritiek op Philippe Van Parijs, maar op ideeën die door Philippe Van Parijs (en gedeeltelijk ook door Robert van der Veen) verdedigd worden.
- (27) De betere maatschappijvorm noemt Van Parijs in 1985 (en 1993) nog het communisme, in 1995 echter - om welke andere dan populariteitsredenen? - reëel libertarianisme. Dit reëel libertarianisme verschilt echter niet van het utopisch communisme.
- (28) Als mensen zelf doelbewust kiezen om (te trachten) deze utopie op te bouwen, dan zou men over onbewuste zelfuitbuiting moeten spreken, want deze utopie krijgen ze toch niet in ruil voor hun inspanningen. Deze utopie is namelijk voor de mensen onbereikbaar of slechts bereikbaar ten koste van het overleven van de mensen zelf.
- (29) Dit artikel werd geschreven in 1985 en voor het eerst gepubliceerd in 1986.
- (30) In het Engels luidt deze centrale stelling: "(...) if communism is to be approached within a capitalist society, it must be by way of raising as much as possible the guaranteed income in the form of a universal grant." (Van Parijs, 1993, p. 163)
- (31) Van Parijs meent in 1995 echter dat een basisinkomen niet voldoende hoeft te zijn voor het bevredigen van basisbehoeften. "De 'basis' van een basisinkomen is alleen

- bedoeld om het beeld te verspreiden van een basis waaraan alle andere inkomens kunnen toegevoegd worden. Een basisinkomen is daarom per definitie niet gebonden aan een notie van 'basisbehoeften'. (Van Parijs, 1995, p. 30) In 1993 (1986) beweert hij nog: "Maar we geloven zeker dat zij (de ontwikkelde kapitalistische landen, g.q.) overvloed in de meer zwakke betekenis zoals hierboven gespecificeerd, hebben bereikt: zij zouden elk van hun leden een permanente toelage kunnen verlenen - hoewel niet noodzakelijk een permanente universele toelage (basisinkomen, g.q.) - dat voldoende moet zijn om zijn of haar fundamentele behoeften te dekken." (Van Parijs, 1993, p. 164) De vraag is of mensen nog moeten werken, ja of neen? Bestaat er nog een produktienoodzaak? Als mensen nog moeten werken om in hun behoeften te voorzien, lijkt me een rechtvaardige maatschappij een maatschappij die deze produktienoodzaak verdeelt onder al haar werkbekwame leden. Het uitdelen van een basisinkomen doet hier niets ter zake.
- (32) Niet alleen als stap naar het communisme heeft Van Parijs kritiek op het socialisme. In 1985 schrijft hij: Zware verkiezingsnederlagen doen vermoeden dat het socialisme voor altijd buiten bereik is. Actueel bestaande socialistische maatschappijen geven geen attractief beeld van socialisme. Links moet volgens hem ook niet het socialisme toegewijd zijn, niet omdat het ware socialisme nog verschilt van het reël bestaande socialisme, maar omdat er een radicaal alternatief voor het socialisme bestaat. Volgens Van Parijs is de arbeidersklasse niet de sociale kracht waarmee links zich moet identificeren. (zie Van Parijs, 1993, p. 155)
- (33) Van Parijs ziet niet in dat er een tegenstelling bestaat tussen het basisinkomen - het gratis verstrekken van middelen om behoeften te bevredigen - en het kapitalisme, dat de menselijke behoeftebevrediging maar als een noodzakelijk kwaad beschouwt.
- (34) Van Parijs weerlegt Marx' argument dat onder het kapitalisme de ontplooiing van de produktiekrachten afgeremd wordt (zie Van Parijs, 1993, p. 158-159; zie ook 1995, p. 189 en § 6.6).
- (35) Zie Karl Marx, 1867, S. 657, pp. 487 e.v. Volgens Van Parijs geldt de kapitalistische wet van de dalende winstvoet niet (zie Van Parijs, 1993, p. 37 e.v.).
- (36) Hoe is dit voorstel te combineren met een kritiek op het zelfbeheer dat geen rekening houdt met de behoeften van de consumenten? Van Parijs bepleit toch zelf de voordelen van een 'markteconomie' die meer rekening houdt met de behoeften van de consumenten, dan een systeem waarbij collectief over de productie wordt beslist.
- (37) Het is toch verwonderlijk dat voor Van Parijs alle mogelijke nadelen van het kapitalisme zo gemakkelijk weg te werken zijn, en hij elke mogelijke kritiek op het socialisme volmondig beaamt.
- (38) Lenins woorden worden door Van Parijs als 'canonic' gekarakteriseerd (zie Van Parijs, 1993, p. 228 n. 9).
- (39) Van Parijs stelt bijvoorbeeld dat de klassenstrijd momenteel eerder plaatsgrijpt tussen de bezitters van een job en de werklozen (zie Van Parijs, 1993, p. 110 e.v.).

- (40) Naast produkten van menselijke arbeid hoort men soms ook spreken over natuur- of technologische produkten. Deze komen later (onder punt 8) ter sprake.
- (41) Hierbij aansluitend : hoe zit het met het recht op een basisinkomen voor asielzoekers? Gaat België of Vlaanderen aan alle politieke en economische vluchtelingen, aan de gehele wereld een basisinkomen uitbetalen? Waarom zouden die mensen geen recht hebben op een basisinkomen? Of komt weer het eigen volk eerst? Hoe gaat men een basisinkomen voor de gehele wereld betalen? Of moet de Derde Wereld enkel maar de arbeid en de grondstoffen leven omdat de Noorderlingen van een basisinkomen zouden kunnen leven? (De verdedigers van een basisinkomen moeten zich ervan goed bewust zijn, dat het invoeren van een basisinkomen enkel op mondiaal vlak zou kunnen plaatsgrijpen. In vele financiële berekeningen, die de mogelijkheid moeten aantonen om een basisinkomen in te voeren, wordt dat nogal eens vergeten.)
- (42) Tenminste in de bundel "Marxism recycled". Van Parijs verwijst nog naar een ander artikel, maar die verwijzing is vermoedelijk verkeerd. Het artikel waar hij vermoedelijk wel naar verwijst, is momenteel niet in mijn bezit. Bevat het nog andere, wel steekhoudende argumenten?
- (43) Zie Robert Crivit (1993), p. 29-30. Op dezelfde plaats geeft Van Parijs toe dat wanneer men het begrip arbeid in een brede zin gebruikt - zoals Marx het doet in het citaat onder punt 1 -men arbeid nodig heeft om volwaardig mens te zijn.
- (44) Philippe Van Parijs geeft zelf argumenten tegen zijn Crazy-Lazy-'robinsonade' (zie Van Parijs, 1993, p. 203, noot 10).
- (45) Men verantwoordt een basisinkomen ook niet door te stellen dat de natuur aan alle mensen toebehoort, en dat degene die produceert het ge- en verbruik van de natuurlijke bronnen, bijgevolg moet vergoeden aan elk individu afzonderlijk. De natuur behoort niet aan iedere mens toe. Dat is niet alleen een misplaatste antropocentrische bewering. De mensen moeten gebruik maken van een gedeelte van de natuur - hun milieu -, indien ze willen voortbestaan. In deze natuurafhankelijkheid zijn de mensen dan ook kwetsbaar. Het milieu zou een noodzakelijk gemeenschappelijk gebruiksvoorwerp moeten zijn. Wie exclusief een gedeelte van het milieu, bijvoorbeeld grondstoffen, voor privé-doeleinden wil gebruiken, moet daarvoor de gemeenschap vergoeden, en niet elk individu. De gemeenschap moet deze vergoeding gebruiken voor gemeenschappelijke voorzieningen, eerder voor een collectief dan voor een individueel consumptiefonds.
- (46) Zou er (onbewust) geen afgunst meespelen bij sommige verdedigers van een basisinkomen, namelijk bij hen die werk hebben? ('Waarom moeten trekkers van een vervangingsinkomen niet werken en kunnen zij wel in leven blijven, terwijl ik me hier uit de naad moet werken? Heb ik ook geen recht op een gedeelte van deze vervangingsinkomens?')
- (47) In voetnoot bij de eerste overgang merkt Van Parijs nog op: "Niets in deze algemene definitie sluit uit dat een gedeelte van deze onvoorwaardelijke toelage gegeven wordt in de vorm van een ziekteverzekeringsovereenkomst of van vrij toegankelijke publieke

consumptiegoederen (bijvoorbeeld, publieke parken en bibliotheken)." (Van Parijs, 1993, p. 201, voetnoot 1) Blijkbaar doorziet hij daarbij wel de noodzaak om belastingen te heffen voor gemeenschappelijke infrastructuurvoorzieningen (zoals fabrieken, openbaar vervoer, post, telecommunicatienet, scholen, ziekenhuizen...). Al deze gemeenschappelijke voorzieningen behoren echter ook tot het basisinkomen, dat dus niet mag opgevat worden als een louter individueel consumptiefonds.

- (48) 'Opdat jobs als bezit zouden tellen, moeten ze natuurlijk schaars voorradig zijn. (Van Parijs, 1995, p. 90) Wie voor zijn of haar voortbestaan moet (wil?) werken, moet dus belasting betalen, om zij die niet moeten (niet willen) werken, te onderhouden. En dit omdat jobs binnen onze economie schaars zijn. Het feit dat een serieuze arbeidsherverdeling en aanwervingssubsidies binnen onze economie weinig uithalen, vormt toch een reden om deze economie fundamenteel te wijzigen. Van Parijs bekritiseert ook ons huidig systeem van werkloosheidsvergoedingen: 'zelfs als niemand onvrijwillig werkloos is (*sic*, g.q.), kan er nog steeds een overvloed aan vergoedingen op een zeer ongelijke manier verspreid worden' (Van Parijs, 1995, p. 91) Een basisinkomen zou volgens hem een rechtvaardiger verdeling inhouden.

Van Parijs lijkt dit zelf wel te beseffen daar hij zelf spreekt over 'a shrinking tax base' (Van Parijs, 1993, p. 163).

Over de overvloedsvoorwaarde voor een basisinkomen, zie Van Parijs, 1993, p. 160, 165, 168.

Anderzijds gaat Van Parijs echter in zijn artikel (hoofdstuk) "In defence of abundance" (zie 1993, p. 211-213) er van uit dat ook in een overvloedssituatie het nodig kan zijn om te arbeiden. Principeel betekent een basisinkomen echter toch dat het niet nodig is om te arbeiden om zijn basisbehoeften te kunnen bevredigen. De menselijke productienoodzaak wordt toch ontkend. Indien het toch nodig is om te werken - zoals bij een beperkt 'basisinkomen' dat niet voldoende is om de basisbehoeften te bevredigen -, zou het toch beter zijn deze productienoodzaak rechtvaardig te verdelen.

- (52) Volgens Philippe Van Parijs moet de politieke wil aanwezig zijn om de verhoogde produktiviteit niet te gebruiken voor groei maar om het distributiepatroon te wijzigen (zie Van Parijs, 1993, p. 155-156).
- (53) Om een voldoende hoog basisinkomen binnen het kapitalisme mogelijk te maken, stelt Van Parijs dat de democratie op een hoger niveau moet gebracht worden: "we moeten dringend en op alle mogelijke manieren, supranationale democratische instituties vestigen en versterken die de regels bepalen waaronder de transnationale markt werkt - ook wat de inkomensdistributie betreft - in plaats van door hen geregeerd te worden, zoals nationale democratieën het steeds meer zijn." (Van Parijs, 1995, p. 190) Deze supranationale democratie heeft echter geen enkele macht, indien ze niet de economische hefboomen in handen heeft.
- (54) Uit het Jan en Mie-voorbeeld van een beperkt basisinkomen (zie Van Parijs, 1994, pp. 24-26) blijkt dat de enigen die profijt halen uit het invoeren van een basisinkomen de werkgevers zijn. De lonen zijn veel lager omdat er nog een 'basisinkomen'-sokkel be-

staat, waar het loon nog bovenop komt. De sokkel moet wel gefinancierd worden door de bijdragen uit de 'nieuwe' sociale zekerheid, die moet opgebracht worden door de 'masochistische werkverslaafden'. De arbeiders hebben echter weinig in de pap te brokken. Van Parijs deinst er niet voor terug om desnoods het stakingsrecht af te schaffen (zie Van Parijs, 1995, p. 189).

- (55) De vraag is dus hier: waaraan besteedt een maatschappij haar 'meerwaardeproductie'? Voor Marx gaat het hier niet over meerwaardeproductie, maar juist over de bepaling van de ruilwaarde van menselijke arbeidskracht. Ook de maatschappelijke voorzieningen behoren tot de ruilwaarde van de menselijke arbeidskracht (zie Marx, 1867, S. 185-186, p. 111).
- (56) Deze voorwaarde werd, naast het arbeidersloon, toch door Lenin voor de staatsambtenaren beklemtoond (zie Lenin, 1917, p. 500).
- (57) Van Parijs noemt zelf eens het communisme dat overvloed vooronderstelt, hopeloos utopisch (zie Van Parijs, 1993, pp. 224-225).
- (58) Lenin, 1917, p. 544; cursivering door Lenin. In een niet helemaal verduidelijkende noot is bij dit citaat vermeld: "De Russische schrijver N. Pomjelowski beschreef in zijn 'Schetsen van het seminarium' het strenge regiem met lijfstraffen op het seminarium en de ruwe zeden van de orthodoxe geestelijken."
- (59) Van Parijs stelt ook dat men het argument, dat een socialistische maatschappij rechtvaardiger is dan een kapitalistische, omdat het socialisme de uitbuiting afschaft, zorgvuldig moet in overweging nemen (zie Van Parijs, 1993, p. 161).
- (60) Lenin, 1917, p. 539-540. Zie ook Marx, 1875, p. 20. Marx en Lenin trachten nog wel de noodzaak van de overgang naar de tweede fase van het communisme, het 'utopische communisme', te verantwoorden door te stellen dat dit verdelingsprincipe nog ongelijkheid en onrechtvaardigheid meebrengt. "Elk recht is de toepassing van *eenzelfde* maatstaf op *ongelijke* mensen die in werkelijkheid niet aan elkaar gelijk zijn, van elkaar verschillen; en daarom is het 'gelijke recht' een schending van de gelijkheid en een onrechtvaardigheid. Inderdaad krijgt ieder die een gelijke hoeveelheid maatschappelijke arbeid levert een gelijk aandeel in het maatschappelijke produkt (nadat eerdergenoemde aftrek heeft plaatsgehad). Intussen zijn de mensen stuk voor stuk niet aan elkaar gelijk: de ene is sterker, de andere is zwakker; de ene is getrouwd, de andere niet; de ene heeft meer kinderen dan de andere enz. (...) Rechtvaardigheid en gelijkheid kan de eerste fase van het communisme dus niet geven: verschillen en wel onrechtvaardige verschillen in rijkdom blijven bestaan, maar de *uitbuiting* van de ene mens door de andere wordt onmogelijk, want de *produktiemiddelen*, de fabrieken, machines, grond enz. kunnen niet meer als private eigendom toegeëigend worden." (Lenin, 1917, p. 540; cursivering door Lenin) Maar de eerdergenoemde aftrek voor het gemeenschappelijk fonds zou toch ook rekening kunnen houden met de verschillen tussen en verplichtingen van de mensen. In het reële communisme gaat het toch over een herverdeling van de noodzakelijke - en dus ook noodzakelijke politieke - produktiedwang.

- (61) Hans Achterhuis (1988, deel VII) beargumenteert juist dat de introductie van de westerse produktiewijze heel wat ellende veroorzaakt in de zogenaamde "ontwikkelingslanden".
- (62) Van Parijs keert zich tegen beweringen die hem betichten van het einde van de solidariteit te willen bewerkstelligen, door te stellen dat zijn voorstel in de eerste plaats over een institutionele hervorming gaat en niet over een motivationele verandering (zie Van Parijs, 1993, p. 177-178). Institutionele hervormingen kunnen echter wel in botsing komen met morele principes:
- (63) Herinnert een pleidooi voor het basisinkomen niet aan de eis van het decadente Romeinse volk: "Brood en spelen"?
- (64) Zie Guy Quintelier, 1986, p. 120 cv.
- (65) Onvoorwaardelijke verzorging verschilt van voorwaardelijke verzorging in het feit dat men zelfs niets voor anderen moet doen om toch door die anderen verzorgd te worden.
- (66) Van Parijs eindigt zijn boek 'Marzism recycled' met een "Envoi (*sic*): the greening of Marx?".